

RÄJÄHTÄVÄÄ TYHJYYTTÄ – SISSISODANKÄYNNIN MENETELMÄT JA KÄSITTEET OSANA SUOMEN SOTILAALLISTA PUOLUSTUSTA TOISEN MAAILMANSODAN JÄLKEEN

MARKO PALOKANGAS

KIRJOITTAJA OPISKELEE YE-UPSEERIKURSSILLA JA VALMISTEE VÄITÖSTUTKIMUSTA HELSINGIN YLIOPISTOSSA.

Abstract:

Finland was in peculiar position during the Cold War – between the power blocks of east and west. The political development taking place in Finland during the Cold War been analyzed in previous research extensively. Research concentrating on uneasy political pluralism provides only one insight in to the era. Military preparations offer a differing, but fascinating view on Finland's attempt to balance between the grand alliances. Documents covering military preparations, especially defense planning, have, however, remained in the archives almost untouched since the classified archives have not been released until recently. Only then, it has become possible to form an overall image on the evolution of guerrilla tactics and related operational plans.

The paper concentrates on preparations and means of guerrilla warfare in the context of development of territorial defence system. The papers seeks to analyse guerrilla warfare in a doctrinal context by examining following themes

1. The theory of guerrilla warfare and its use for national purposes in Finland.
2. The principles of guerrilla warfare as a part of Finland's territorial defence system,

The paper takes advantage of using documents preserved in the National Archives (Helsinki, FIN), the Archive Foundation of President Urho Kekkonen (Orimattila, FIN) and original manuals stored in the Library of the National Defence University (Helsinki, FIN).

Lähtökohtia

Suomen itsenäistyttyä vuonna 1917 oli kansallinen maanpuolustus rakennettava lähes tyhjästä. Armeijan perustamisen ja organisoinnin jälkeen sissitoiminnasta muodostui Suomen olosuhteisiin soveltuva taktiikka, ja siihen olennaisesti kuuluvat taistelumenetelmät. Jo 1920-luvun aikana, lähinnä saatujen kokemusten perusteella, teoretisoitiin sissiosastojen taistelumenetelmien olevan tehokkaita peitteisillä, harvateisillä ja vesistöjen rikkomilla alueilla. Tuolloin ei kuitenkaan varsinaisesti eroteltu käsitteitä sissisota ja sissitoiminta. Epätavanomaisen taistelutavan päämääränä oli 1920-luvulla liikenteen ja huollon vaikeuttaminen sekä joukkojen sitominen vihollisen selustassa. Sissien taistelua pidettiin 1920-luvulla koottuna toimintana, jossa sissiosasto saisi tehtävän, lähinnä kohteen tuhoamisen jo omalla puolella rintamaa. Tämän jälkeen se siirtyisi vihollisen puolelle, toteuttaisi tehtävänsä ja irtaantuisi omalle puolelle.

Jos sissitoimintaa pidettiin 1920-luvulla lähinnä yksittäisten kohteiden tuhoamisena osana rintamavastuussa olevien joukkojen omaehtoista aktiivisuutta, muuttui ajattelu 1930-luvulla. Toiminta sai kokonaisvaltaisempia ja suurempaa tehokkuutta hakevia muotoja; ”sissiretkien” aika päättyi teoreettisessa ajattelussa. Sissitoiminnan tuli liittyä kiinteästi operatiivisiin suunnitelmiin ja kehittyä niiden rinnalla omana etukäteen laadittuna suunnitelmana. Tarkoituksena

oli häiritä vihollisen toimintaa selustassa ja sivustoilla siten, että se joutuisi sitomaan joukkojaan taistelujen kannalta toisarvoisiin tehtäviin ja kärsisi mahdollisimman suuria menetyksiä. Rauhanajan erikoiskoulutuksen ja sodanajan vahvistettujen organisaatioiden puuttuessa ei toiminnassa päästy 1930-luvun loppuun mennessä juurikaan käytännön tasolle. Sissitoiminta oli kuitenkin saavuttanut yleisen hyväksynnän tehokkaana Suomen olosuhteisiin soveltuvana taistelutapana.

Vankasta teoriapohjasta huolimatta jäivät sissisodankäynnin taistelumenetelmät talvisodassa melko vähäiseen arvoon, vaikka Neuvostoliiton hyökkäyksen sitoutuminen talvella 1939–1940 vahvasti tiestöön olisi voinut antaa sissitoiminnalle suuriakin mahdollisuuksia. Syitä tähän lienee useita, mutta tärkeimpinä mainittakoon suomalaisten joukkojen vähäisyys ja sissitoimintaan tähtäävän koulutuksen puute. Vaikka Suomen kenttäarmeijan organisaatioon vuonna 1939 kuuluikin useita sissipataljoonia, jouduttiin ne talvisodan luonteesta ja vastustajan ylivoimasta johtuen sitomaan usein reservitehtäviin tai täydennysjoukoiksi kulutusodan puolustusasemissa syntyneisiin aukkoihin. Talvisodan kokemusten perusteella olisi jatkosodan alun hyökkäyksellisen luonteen vuoksi voinut olettaa sissitoiminnan nousseen talvisotaan verrattuna paljon merkityksellisemmäksi taistelumuodoksi etenkin Itä-Karjalassa ja Pohjois-Suomessa. Kaikesta huolimatta jatkosodan aikana ei toteutettu säännöllistä sissitoimintaa, vaan sen menetelmiä hyödynnettiin lähinnä vihollisen selustaan tehdyissä kaukopartio-, tiedustelu- ja tuhoamisretkissä. Tämä tarkoitti muun muassa viholliselle tärkeiden kohteiden, kuten huolto-keskusten, johtamispaikkojen, sekä rintamantakaisen infrastruktuurin tuhoamista, joihin liittyivät sissitoiminnan piirteistä etenkin miinoittaminen ja ansoittaminen.

Sotien 1939–1944 jälkeen Suomessa aloitettiin suuri reformi kansallisen puolustusratkaisun ajantasaistamiseksi ja sovittamiseksi vallinneisiin olosuhteisiin. Kylmän sodan aikakauden poliittiset paineet, kansainväliset sopimukset ja materiaalipula sanelivat monia rajoitteita etenkin Suomen sotilaalliseen maanpuolustukseen. Jo 1950-luvulla aloitettua alueellisen puolustusjärjestelmän kehitystä seurasi lukuisia käytännön uudistuksia, joista eräs oli epätavanomaisen sodankäynnin keinojen liittäminen osaksi puolustusjärjestelmää. Sissisota ja sitä seurannut sissitoiminta meneteltiin virallistettiin merkittäväksi osaksi Suomen sotilasdoktriinia, eikä 1940-luvun lopulta alkanut kehitystyö ole vielä 2000-luvulle tultaessa päättynyt, päinvastoin. Suomalaisytylinen sissisota ja sissitoiminta ovat toisaalta pitkän kehitystyön tuloksia.

Räjähtävä tyhjyys tutkimusaiheena

”Liikkuvia sotatoimia varten vihollisen etenemisen aktiiviseksi viivyttämiseksi ja ratkaisevien iskujen antamiseksi on nuorimmista ikäluokista muodostettava mahdollisimman tulivoimaisia liikkuvia yleisjoukkoja, kun taas vanhemmat ikäluokat voidaan aseistaa ja varustaa paikallisiin puolustustehtäviin ns paikallisjoukoiksi. Paikallisjoukkojen tehtävänä on mm maahanlaskujen rajoittaminen, hyökkäyskiilojen hidastaminen, selustan kohteiden suojaaminen sekä vihollisen voimien sitominen jättäytymällä sen selustaan sissitoimintaan. Vihollisen on kohdattava kaikkialla ’räjähtävä tyhjyys’. Taisteluryhmyksemme on oltava syvä vihollisen todennäköisten etenemisurien suunnassa ja joustavan aktiivinen välimaastossa. Karhun tiellä on oltava siilejä ja kyljissä karhukoiria!”¹

Näin elävästi luonnehdittiin Suomen sotilaallista puolustusmenetelmää 1960-luvun lopulla julkaistussa opetuspaketissa, jonka keskeinen tarkoitus oli avata alueellisen puolustusjärjes-

telmän perusteita koko yhteiskunnalle. Edellä olevassa kappaleessa on tiivistetysti esitetty alueellisen puolustusjärjestelmän toiminnallinen ydin sekä keskeiset käsitteet. Miten sissitoiminta soveltui osaksi alueellista puolustusjärjestelmää, mitä sillä on eri aikoina tarkoitettu, mistä osatekijöistä sissitoiminta on rakentunut ja mitä avaintekijöitä taktiseen kehitykseen liittyy? Tässä paperissa on tarkoitus selvittää suomalaisen sissitoiminnan historiallista kehitystä kansallisesta näkökulmasta. Aihe perustuu voimakkaasti niin kutsuttuun ”räjähtävän tyhjiyden”² sodankuvaan, jolla tarkoitetaan sissisodan ja sissitoiminnan taistelumenetelmien liittämistä osaksi Suomen sotilaallista puolustuseriaatetta kylmän sodan aikana.

Kylmän sodan aikakauden puolustusjärjestelyiden kehitystä on tarkasteltu monissa tutkimuksissa ja kirjallisuudessa yhä enenevässä määrin, mutta tuolta ajalta peräisin olevat sotilaalliset operatiiviset suunnitelmat aikalaiskäsitteineen ovat säilyneet arkistoissa edelleen lähes koskemattomina. Vasta viime aikoina, kun asetetut julkisuuslupaukset ovat vähitellen avanneet salaisuusverhoja, on perusteellisen kokonaiskuvan muodostaminen aikalaiskäsitteistöäkin tullut mahdolliseksi.³

Sissisodankäynnin taustahistoriaa

Sissisota on sodankäynnin menetelmänä hyvin vanha. Yksinkertaisia menetelmiä hyödyntävänä sen piirteitä on tulkinnasta riippuen nähty historiassa jo satojen, jopa tuhansien vuosien ajan. Nykyisin ymmärrettävä ja julkisuudessaakin alati esiintyvä sissisota alakäsitteineen on ikaikaisia menetelmiä hyödyntävä, mutta taktiikaltaan ja välineiltään huomattavasti kehittyneempi. Ansat ovat korvautuneet miinoilla, ja hajautetuista tihutöistä on siirrytty kootumpaan toimintaan.

Nykyaikaisena käsitteenä ymmärrettävän sissisodankäynnin esiinmarssi voidaan karkeasti ajoittaa toisen maailmansodan jälkeisen siirtomaavalta-asetelman asteittaiseen päättymiseen. Valtioimperiumeja hajosi niin verettömien vallankumousten kuin raakojen siirtomaasotienkin myötä. Jälkimmäisessä tapauksessa monet itsenäisyyteen tähtäävät kansat käyttivät vapauspäämääriensä toteuttamiseksi sotataidon kaikkia mahdollisia keinoja. Koska siirtomaiden vapautusliikkeiden kyky tavanomaiseen sotaan oli pääsääntöisesti isäntämaiden armeijoita vastaan rajallinen, hyödynnettiin taisteluissa usein sodankäynnin epätavanomaisia ja epäsuoria menetelmiä. Monet siirtomaat valitsivatkin sodankäyntimenetelmäkseen sissisodan, jota voitiin menestyksekkäästi soveltaa eri olosuhteissa hyvin yksinkertaisin ja kustannustehokkain menetelmin.⁴

Toisen maailmansodan jälkeisenä aikana sissisodan menetelmät myös kehittyivät. Tämän taustalla oli ensisijaisesti aikakaudella vallinnut kaksinapainen maailmanjärjestys. Vastakkaisia ideologioita edustivat itä ja länsi. Tietoisesti rakennettu keskinäinen kauhun tasapaino ja ydinaseuhka eivät koskaan kuitenkaan laajentuneet kolmanneksi maailmansodaksi. Taistelua vaikutusvallasta käytiin myös epäsuorilla keinolla. Suurvallat ryhtyivät järjestelmällisesti tukemaan toistensa vihollisia etenkin entisissä siirtomaissa ja kolmannen maailman kehitysvaltioissa. Itsenäisyyttä tavoitteleville kansoille suunnattiin aseapua ja sotilaallisia neuvoja edistämällä siten kumouksellisten ryhmittymien aseellista toimintaa, jotka käyttivät vastapuolelle haitallisia sissisodankäynnin menetelmiä.⁵

Sivitys- ja oikeusvaltioissa ovat sodan lait etenkin nykyaikana vaikuttaneet eri sodankäyntimenetelmien käyttöön. Humanitaarisen oikeuskäsityksen mukaan sodan lakien perustarkoi-

tus on rajoittaa sodan osapuolien käytössä olevia keinoja ylimääräisen inhimillisen kärsimyksen välttämiseksi. Lakeja ei kuitenkaan ole säädetty sodankäynnin helpottamiseksi, vaan pikemminkin sodan oheistuhojen ja mielivaltaisen väkivallan lieventämiseksi. Siksi sissisota ja sen menetelmät ovat yli kahden vuosisadan ajan muodostaneet melkoisen ongelman länsimaisille periaatteille sodan laeista ja taistelijoiden oikeuksista. Sissien yksipuolinen hyötyminen siviiliväestöstä väkivallalta suojaavilta säännöiltä tiedostettiin jo Ranskan vallankumousta seuranneiden sotien aikana 1800-luvun alussa. Niinpä sissit haluttiin luokitella lainsuojattomaksi ryhmäksi, joita vastaan taisteltaessa kaikkia sodan lakeja ei välttämättä tullut noudattaa. Tällaista näkemystä vahvisti sissisodan luonne heikomman osapuolen keinona, mikä uhkasi kaventaa johtavien siirtomaaimperiumien sotilasmahtia.⁶

Seuraavan vuosisadan aikana sissisota yleistyi länsimaissakin siinä määrin, että Haagin rauhankonferenssissa vuonna 1907 suurvallat myönsivät sisseille vastahakoisesti virallisen sodankävijän aseman. Samalla ne pitivät kuitenkin huolta siitä, että 'oikeutetulle sissisodalle' asetettiin rajoituksia, joita sissien oli lähes mahdoton noudattaa. Sissien oli erotuttava selvästi ulkoisin sotilastunnuksin sodan toiseksi osapuoleksi sekä kannettava aseitaan avoimesti. Kumpikin vaatimus kavensi oleellisesti sissien kykyä kätkeytyä ja välttää näin avointa yhteenottoa ylivoimaisista vihollista vastaan. Sissien oikeuksista keskusteltiin uudelleen 1900-luvun jälkipuoliskolla, jolloin kylmän sodan kuumentamat suurvallat liittolaisineen kohtasivat sissejä eri puolilla maailmaa käydyissä paikallisissa sodissa. Sekä ideologisista syistä että laajemman valtapiirinsä ansiosta sissisota koetteli erityisesti Yhdysvaltoja. Neuvostoliitto käytti tilaisuutta hyväkseen ja otti myönteisen asenteen sissiliikkeisiin, siten myös Yhdysvallat joutui lopulta taipumaan kansainvälisen painostuksen edessä sissien oikeuksien vahvistamiseen.⁷

Yhdistyneiden Kansakuntien perussopimuksen sodankäyntiä koskeviin sääntöihin vuonna 1977 tehdyissä lisäyksissä sissit rinnastettiin eräin varauksin laillisiin taistelijoihin ja heille myönnettiin pääosin samat oikeudet. Tärkein muutos aiempaan oli, ettei sissejä enää vaadittu kantamaan aseitaan näkyvästi kuin taistelutilanteissa. Sissiliikkeiden tukijat tulkitsivat tämän niin, että aseet saattoi pitää katseilta kätkeytinä niin kauan, kunnes niillä avattiin tuli. Sissit olisivat siten saaneet oikeutuksen piileskellä siviiliväestön joukossa viime hetkeen asti, jolloin sissien erottaminen siviileistä ja ennalta maalittaminen olivat käytännön mahdottomuus. Yhdysvallat vastusti tämänkaltaista tulkintaa ja kieltäytyikin siksi ratifioimasta vuoden 1977 sopimuksen lisäpöytäkirjaa. Käytännössä sissien arvovalta ja oikeudet kuitenkin tunnustettiin maailmalla entistä laajemmin.⁸

Samalla kun sissien kansainvälinen oikeusasema helpottui, kävi sotilaallinen toiminta yhä vaikeammaksi. Vietnamin sodan jälkeen Yhdysvaltain sotavoimat ryhtyivät yhtäältä tehostamaan puutteelliseksi osoittautuneita oppejaan sissisodankäynnistä. Parantunut tekninen tiedustelu, sotilaiden erikoiskoulutus sekä poliittisen ja sosiaalisen ulottuvuuden korostettu huomioiminen mahdollistivat tehokkaan sissien vastaisen taistelun entistä vähäisemmällä miesmäärällä, joskaan ei välttämättä pienemmällä taloudellisilla kuluilla. Toisaalta Yhdysvallatkin alkoi kylmän sodan viimeisessä vaiheessa entistä innokkaammin aseistaa ja kouluttaa vastapuolen alueella toimivia sissiliikkeitä.⁹

Sissisodankäynti ja sitä vastaan syntynyt vastasissitoiminta kehittyivät vuorovaikutteisesti aikaa myöten niin sotataidollisten yritysten kuin erehdystenkin myötä. Vastasissitoiminnan menetelmät muotoutuivat siksi usein samoiksi keinoiksi, joita vastustajan sissitaistelijat käyttivät. Samoin kehittyivät myös vastakumouksellisen sodankäynnin menetelmät, joiden tärkeimmäksi päämääräksi muodostui useimmiten sotaa käyneen maan yhteiskuntajärjestyksen säilyt-

täminen. Kokemusten karttuessa käyttöön otettiin myös poliittisia, taloudellisia, psykologisia ja siviilikriisinhallinnollisia keinoja sotilaallisten ja puolisolitaallisten vastaoperaatioiden rinnalle. Vuoden 1945 jälkeen sissisodankäynnin muotoihin on täten reagoitu monin eri tavoin; usein tunnistamatta niihin liittyneitä laajoja yhteiskunnallisia ja sotilaallisia ulottuvuuksia.¹⁰

Toisen maailmansodan jälkeisen ajan paikalliset sodat ja aseelliset konfliktit ovat sisältäneet yhä enemmän epäsymmetrisiä keinoja johtoaseman säilyttäneitä tavanomaista – symmetristä – sotataittoa vastaan. Maat, jotka tavanomaisin menetelmin ovat ajautuneet sissisotaan, ovat karvaasti kokeneet asetelman monimutkaisuuden. Eräät maat eivät sotataidossaan ole edelleenkin kyenneet paikantamaan sissisodankäynnin ja vastakumouksellisen sodankäynnin peruslähtökohtia tai pystyneet vastustajan käyttämien menetelmien pitkäjänteiseen analysointiin. Niinpä sissimenetelmiä hyödyntäneet pienetkin joukot ovat viime vuosikymmeninä menestyneet taisteluissa huomattavasti suurempia ja ammattimaisemmin koulutettuja sotavoimia vastaan. Asetelma näyttää edelleenkin tehokkuutensa 2000-luvulla, mistä kuvaavaksi esimerkiksi käyvät Irakin ja Afganistanin ’näkyttömät taistelijat’. Viimeistään nyt maailmalla tunnustetaan, että näkymätöntä vihollista on hyvin vaikea tähdätä ja lähes mahdotonta tuhota.¹¹

Suomessa sissitoiminta ja sissisodankäynnin menetelmät ovat olleet osa sotataittoa – eräinä aikoina enemmän ja toisina taas vähemmän näkyvästi. Sissitoimintaa voidaan perustellusti sanoa esiintyneen tositoimissa ainakin Suomen sodassa 1808–1809, vapaussota–kansalaissodassa vuonna 1918 sekä talvi- ja jatkosodassa vuosina 1939–1944. Kaikkia lueteltuja sotia yhdistää kuitenkin se, ettei sissitoiminta ollut kovinkaan säännönmukaista tai suunnitelmallista. Vasta 1950–1970-luvuilla Suomen puolustusdoktriiniin tehdyt muutokset, pitkäkö kehitystyö ja uudet operatiiviset suunnitelmat vakiinnuttivat sissisodankäynnin menetelmät ja niistä jalostuneen sissitoiminnan osaksi sotilaallista maanpuolustusta.

Sissitoiminnasta sissisotaan (1944–1970)

Sotien jälkitilanne ja varautuminen pahimpaan

Syyskesällä 1944 oli Suomi vaivoin onnistunut torjumaan Neuvostoliiton suurhyökkäyksen, joka tähtäsi ennen kaikkea Suomen irrottamiseen sodasta ja ehdottomaan antautumiseen. Raskaiden taisteluiden jälkeinen välttämätön aselepo kuitenkin saavutettiin syyskuun 5. päivänä, jolloin taistelut virallisesti päättyivät Suomen ja Neuvostoliiton välillä. Tämä sopimus kuitenkin asetti Suomen täysin uuden ja vaikean tilanteen eteen. Osapuolet solmivat erillisen välirauhansopimuksen 19. syyskuuta 1944.

Välirauhansopimukseen kirjattiin määräys, jonka mukaan Suomen puolustusvoimat tuli pikaisella aikataululla demobilisoida joulukuun 5. päivään 1944 mennessä. Huolimatta suomalaisten esityksistä Suomeen saapunut liittoutuneiden valvontakomissio vaati, että puolustusvoimien organisaatio ja kokoonpano määrättäisiin talvisotaa edeltäneiden puolustusvoimien mukaisiksi. Asetettujen vaatimusten mukaan puolustusvoimien kokonaisvahvuus ei saanut ylittää 37 000 miestä. Maavoimien vahvuudeksi määriteltiin 26 000 miestä, rannikonpuolustuksen sekä meri- ja ilmavoimien yhteisvahvuuden jäädessä vain 11 000 mieheen. Välirauhansopimuksen vaatimusten lisäksi valvontakomissio antoi lukuisia muita puolustusvoimien toimintaa rajoittavia määräyksiä, joskaan varsinaisia aserajoituksia sopimus ei sisältänyt.¹²

Suomen sotilaallista tilannetta jo ennen toisen maailmansodan päättymistä oli seurattu tar-

kasti myös ulkomailla. Jatkosodan torjuntavaiheessa Suomen kenttäarmeijan torjuntakykyä tavanomaisin menetelmin arvioitiin ulkomailla, etenkin Ruotsissa melko huolestustuvien katsein.

Saatuun kutsun esitelmöimään Ruotsin hallitukselle alkukesän 1944 sotilaallisista tapahtumista kirjoitti Ruotsin puolustusvoimien esikuntapäällikkö Carl August Ehrensvärd 26.6.1944 päiväkirjamerkinnän, joka viittasi puolustajan sissisodankäynnin mahdollisuuteen: ”Ennen lähtöäni hallituksen kokoukseen olin puhunut Stewenin kanssa, joka ilmoitti, että venäläiset olivat tehneet läpimurron muutaman kilometrin päässä Talista. Hän ei uskonut että Saksan avulla olisi merkitystä. Ei, minunkin käsitykseni mukaan se vain pitkittäisi tilannetta, mutta ei sen enempää. Saksan apu ja voimakas sissisodan tapainen vastarinta olisivat aiheellisia, jos nähtävissä olisi jokin poliittinen käänne parempaan. Mutta mitään sellaista ei ole havaittavissa. Finis Finlandiae -ja Ruotsi erittäin vaikeassa asemassa.”¹³

Edellä mainittujen tosiasioiden ja historiallisen taustan tiedostamana Suomi tukeutui – tai pikemminkin joutui tukeutumaan – sissisodan menetelmiin. Ensimmäinen näytös tästä suuntautumisesta nähtiin toisen maailmansodan päättymistä seuranneessa asekatkentuoperaatioissa. Jatkosodan aikainen päämajan operatiivinen osasto kehitti monimutkaisen järjestelyn, joka totutui ennen muuta varautumisena noin 30 000–35 000 miehen sissitoimintaan mahdollista miehityshuonon vastaan. Samassa yhteydessä aloitettiin koko maan kattavan sotilastiedusteluverkon kehittämissä.¹⁴

Vuonna 1947 solmitussa Pariisin rauhansopimuksessa saneltiin Suomen puolustusvoimia koskevat aserajoitukset, jotka ajoivat koko maan puolustamiskysymykset aivan uusille urille. Sotilaallisesti sopimuksen vaikein kohta käsitteli puolustusvoimien kokonaisvahvuutta, joka rajoitettiin määrällisesti 41 900 mieheen sisältäen myös sisäasianministeriön alaisen rajavartiolaitoksen palveluksessa olevat, jotka vuoden 1944 lopussa annetun lain perusteella liitettäisiin liikekannallepanon yhteydessä puolustusvoimiin. Sopimus edellytti myös, että sotamateriaalin liikemäärä olisi hetimiten luovutettava liittoutuneille tai tuhottava vuoden kuluessa rauhansopimuksen solmimisesta.¹⁵

Käytännössä näiden määräysten kirjaimellinen noudattaminen olisi yksinkertaisesti poistanut mahdollisuuden valtakunnan puolustamiseen. Materiaalia ei kuitenkaan luovutettu liittoutuneille, sillä kylmän sodan alkaminen tavallaan pelasti puolustusvoimat. Valvontakomission kaksi osapuolta, Iso-Britannia ja Neuvostoliitto, eivät koskaan päässeet sopuun Suomen sotamateriaalin kohtalosta. Materiaalia jäi siten paljon suomalaisten haltuun, muodostaen 1970-luvulle saakka maavoimien keskeisen sotavarustuksen, vaikkakin kuluneena ja vanhentuneena.¹⁶

Syntynyt pattitilanne kalustomäärien osalta laukesi Suomen ja Neuvostoliiton solmittua YYA-sopimuksen vuonna 1948. Suomen puolustusvoimien kannalta tehty sopimus oli myös erällä tavalla edullinen, sillä siitä ei koskaan tullut sotilaallisesti puhdasta liittosopimusta. Velvoitteet Suomen puolustautumiseksi siinä tapauksessa, että Suomi tai Neuvostoliitto Suomen alueen kautta joutuisivat Saksan tai sen liittolaisen hyökkäyksen kohteeksi, toteutettaisiin Suomen rajojen sisäpuolella tarpeen vaatiessa Neuvostoliiton avustamana tai sen kanssa. Hyökkäyksen uhka olisi kuitenkin ensin todettava sopimusosapuolten yhteisissä konsultaatioissa. Koko 1950-luvun kuluessa aseiden ja muun puolustusmateriaalin, ennen kaikkea ampumatarvikkeiden kunto heikkeni paikoin jopa katastrofaaliselle tasolle. Ottaen huomioon lisäksi seikan, että vanhentunutta kalustoa käytettiin aktiivisesti myös koulutuksessa, vaati tilanne pikaista korjausta jo 1950-luvun loppupuolella. Tilanne oli lähes samankaltainen kaikissa aselajikohtaisissa sotavarusteissa.¹⁷

Vuoden 1958 yöpakkaskriisi ja viimeistään kolme vuotta myöhemmin Neuvostoliiton Suomelle lähettämä nootti herättivät suuren kysymyksen puolustusratkaisun suhteen – miten maa-

ta puolustetaan vanhentuneella kalustolla ja millä menetelmillä? Puolustusvoimien kannalta nootikkriisi oli tietyllä tavalla myös positiivinen asia, minkä seurauksena Suomen valtiojohto, mukaan lukien tasavallan presidentti, viimeistään sitoutuivat uusiin puolustusmateriaalihan-kintoihin. Tämähän oli ollut sotilaiden toiveissa jo 1940-luvun puolivälistä lähtien.¹⁸

Ulkomaisia vaikutteita ja kansallisia ristiriitoja

Sissisodan valitseminen äärimmäiseksi taistelutavaksi näyttää Suomessa pohjautuneen osittain myös ulkomailta saatuihin näkemyksiin ja kokemuksiin. Arvioitaessa niiden lopullista merkitystä on todettava, että sissitoimintaa käsittelevien ulkomaisten kirjoitusten yhteensopivuus asettuu kuitenkin useissa tapauksissa kyseenalaiseksi. On ilmeistä, että vain olosuhteiden samankaltaisuus ja maantieteelliset perusteet ovat olleet niitä tekijöitä, joita ulkomaisesta lähdekirjallisuudesta on voitu sellaisenaan hyödyntää suomalaisen sotataidon kehittämistyössä eri aikoina. Sissisotaan liittyvää tietoa saatiin jo jatkosodan aikana saksalaisten keräämistä sotakokemuksista ja taisteluista partisaaneja vastaan. Lisäksi merkittävään asemaan nousivat vuosien 1941–1944 kuluessa eräiden Ruotsissa julkaistujen Norjan ja Tanskan vastarintaliikkeiden toimintaa käsittelevien teoksien sanomat. Myös vuoden 1945 jälkeen oli Suomeen saatu runsaasti kirjallisuutta miehitettyillä alueilla käydyistä taisteluista ja sissitoiminnasta.¹⁹

Keskustelua kuitenkin käytiin, ja tarve uudistetun puolustusdoktriinin määrittämiselle 1940-luvun lopulta alkaen oli ilmeinen. Oma lukunsa pohdinnoissa ovat upseerien julkiset kannanotot ja keskustelunavaukset sekä niissä esille tulleet ristiriidat sissitoiminnasta vuosina 1945–1970. Keskustelua käytiin kirjoittamalla sissiasioista niin tieteellisten tutkielmien kuin mielipidekommenttien muodossa, toisinaan vahvojenkin tunnelatauksien siivittämienä. Kirjoitukset keskittyivät muutamaan avoimeen foorumiin, kuten sotilasalan aikakauslehtiin ja aselajien vuosikirjoihin.²⁰

Vaikka peistä taitettiin eri henkilöiden näkemyserojen välillä, on huomattava että kirjoittelu oli kriittistä ja avoimen rakentavaa. Tämänkaltainen kirjoituskulttuuri näyttää nykyisin tyystin kadonneen suomalaisesta sotilasyhteisöstä.

Lisäkeinoja säännöllisten sotatoimien rinnalle haettiin sissitoiminnasta ja sissisodasta

Lähtökohtia suomalaiseen puolustusratkaisuun ja sissitoiminnan käyttämiseen heti toisen maailmansodan päätyttyä haettiin myös muiden epätavanomaisia menetelmiä ilmentäneiden tapahtumien kautta. Venäläistyylisen partisaanitoiminnan lisäksi myös Jugoslavian kumouksellisen sodankäyntimuotoja sekä Ranskan ja Belgian vastarintatoimia toisen maailmansodan miehitysjoukkoja vastaan analysoitiin. Esimerkkejä siis löytyi riittämiin, mutta niiden soveltaminen sellaisenaan suomalaiseen ajattelutapaan ei vastannut käytännön realiteetteja. Mahdollisiksi ongelmiksi muiden muassa koettiin väestön asema sissisodassa, ennakkovalmistelujen puutteet, infrastruktuurin vaikutukset sotatoimiin, lääkintähuollon vaikeudet toimia hajautevasti sekä maastolliset ja maantieteelliset tekijät. Suomen väestötiheyttä ja sen vaikutuksia mahdolliseen sissisotaan tutkittiin tarkoin kriteerein.²¹

Partisaanisodalla, kuten itäisessä Euroopassa käytyjä sissisotia tavattiin nimittää, oli alun alkaen ollut myös kumoussodan ulottuvuudet. Partisaanit taistelivat uudenlaisen valtion puolesta. Vastatoimet, kuten saksalaisten laajat puhdistusoperaatiot sissien tukialueille olivat usein olleet hyvin julmia. Poltetun maan taktiikalla pyrittiin tekemään sissien krooniset ase- ja muo-

natäydennysten puutteet sietämättömäksi. Juuri siksi esimerkiksi valitussa Jugoslaviassa oli vaikeakulkuinen vuoristo havaittu sissien parhaaksi liittolaiseksi. Huomiota suomalaisittain kiinnitettiin myös partisaanihuoltoon ja erityisesti piilosairaaloihin. Sissisodan huolto vaati paljon mielikuvitusta ja runsaasti hikeä. Ilman ennakkovalmisteluja tehokkaan toiminnan käynnistäminen vei runsaasti aikaa. Suomalaisten arvioiden mukaan sissisodissa vain mielikuvitus toimi rajana. Mitä tulee niiden laajuuteen, keston, joukkojen määrään ja tuloksiin, saavuttivat sissimenetelmät toisen maailmansodan aikana jopa strategiset ulottuvuudet.²²

Vaikka sissisota ja -toiminta olivatkin olleet upseerien pohdintoissa esillä jo vuodesta 1947 lähtien, olivat käytännön toimet vasta alkutekijöissä. Sotien jälkeisessä operaatiotaidossa ja -taktiikassa molemmat käsitteet saivat ensimmäisen virallisen maininnan vuoden 1947 kenttäohjesäännön luonnosversiossa. Ohjesääntöluonnoksen yksi luku oli otsikoitu nimellä: Sissitoiminta ja sissisota. Ensin mainittu määriteltiin luonnoksessa sissitoiminnan osalta: ”vihollisen selustassa tai sen hallussa olevaa aluetta vastaan kohdistuva säännöllisiin sotatoimiin tai sissisodankäyntiin liittyvä häirintätoiminta.” Tässä yhteydessä viimeistään tehtiin selväksi se, että sissitoiminta olisi toteutuessaan ollut osa suunnitelmallista, tavanomaista ja säännöllistä sodankäyntiä. Uutena terminä samassa yhteydessä lanseerattiin toiseksi mainittu sissisota. Se määriteltiin ”säännöllisten sotatoimien korvaamiseksi vihollisen hallussa olevalla alueella suoritettavaksi sodankäynniksi.” Lauseesta voidaan päätellä sen tarkoittaneen vastakkaista ilmene- mismuotoa tavanomaiselle sodankäynnille, joka jätti mahdollisuuden myös sissitoiminnalle.²³

Perustavana ohjeena suomalaisen taktiikan kehittämiseksi sotien 1939–1944 jälkeen pidetään kolmiosaista Upseerin käsikirjaa vuosilta 1950 ja 1953. Siinä määriteltiin maanpuolustuksen nojaavan käsitteisiin totaalinen ja alueellinen puolustus. Uusista käsitteistä huolimatta taisteluopin luonnehdinta perustui käsikirjassa edelleen jatkosodassa käytettyyn verrattain jäykkään asemapuolustukseen. Myös Kenttäohjesääntö vuodelta 1954 ja Jalkaväen taisteluohjesääntö II vuodelta 1955 jatkoivat sotien 1939–1944 kokemuksiin perustunutta sotataidon kehitystyötä. Näissä ohjesäännöissä painotettiin maaston merkitystä puolustajalle sekä korostettiin voimakkaasti sissitoiminnan tärkeyttä osana puolustustaistelua.²⁴

Upseerin käsikirjan valmistumisen yhteydessä puolustusvoimain komentaja määritteli vuoden 1950 tärkeimmiksi koulutusaiheiksi niin kutsutun ”harvan puolustuksen järjestelyt” sekä sissitoiminnan ja sissisodan. Tämä käsky koski ensivaiheessa kantahenkilökunnan ammattitaidon kartuttamista epätavanomaisten taisteluoppien saralla. Vakinaisen väen kautta oppi olisi siirtynyt ajan myötä myös varusmieskoulutukseen kaikissa jalkaväen joukko-osastoissa. Myös jalkaväen tarkastaja puuttui sissitoimintaa koskeviin koulutusohjeisiin, joiden osalta henkilökuntaan suunnattu käytännön kouluttautuminen tuli aloittaa yhtymän sotatoimitasolta. Ohjeistusten yhteydessä sissitoiminta liitettiin kuitenkin vielä valtaosin Pohjois-Suomen olosuhteisiin, joihin se soveltui tavanomaisten sotatoimien korvikkeena.²⁵

Myös Kadettikoulussa ja Sorakorkeakoulussa aloitettiin sissitoiminnan käytännön kouluttaminen 1950-luvun puolivälissä. Merkittävää oli kuitenkin, että esimerkiksi Sorakorkeakoulun maastontiedusteluiden tuloksien arviointiin liitettiin erillinen sissitoimintasuunnitelma vasta 1960-luvun alussa.²⁶

Erilaisilla kartta- ja sotaharjoituksilla vuosina 1949–1955 varioitiin sissisodankäynnin menetelmiä. Näistä pääosa järjestettiin asumattomilla alueilla Pohjois-Suomessa ja Lapin erämaisä, mutta myös etelän taajemman asutuksen parissa harjoiteltiin toimintaa kuvitteellisesti vihollisen hallussa olevilla alueilla. Näillä harjoituksilla oli merkittävä osuus sissisodankäynnistä puuttuvien käytännön kokemusten kartuttamisessa. Harjoitustoiminnan kiivain vaihe sissitoi-

mintaan liittyen ajoittuu kuitenkin vasta 1960-luvulle, jolloin järjestettiin useita sissiharjoituksiksi nimettyjä sota- ja taisteluharjoituksia.²⁷

Ensimmäinen järjestelmällinen varusmiehille tarkoitettu sissitoimintaan tähtäävä koulu- tus puolustusvoimissa aloitettiin vuonna 1952 Taistelukoulussa. Jalkaväen upseerikokelaiden taitoja syvennettiin erilaisilla sissitoimintakursseilla, joille osallistui lähes alusta lähtien myös puolustusvoimien vakinaista päällystystä.²⁸ Kouluttajina sissikursseilla toimi rajavartiolaitoksen henkilöstöä aina vuoteen 1954 saakka. Näiden kurssien kautta joukko-osastoihin alkoi vähitellen kertyä sissitoimintaan perehtynyttä kantahenkilökuntaa, jolloin tieto-taitoa saatiin siir- retyksi suoraan osaksi joukkotuotantovastuussa olevien varuskuntien asevelvollisuuskoulutusta. Samoihin aikoihin tehtiin myös päätös keskittää sissikoulutus rajavartiolaitokselle, jossa se itse asiassa oli aloitettu jo ennen puolustusvoimien kurssitoimintaa. Koottu sissitoiminta ehti saa- vuttaa lähes vakiintuneen aseman 1950-luvun lopulla, ja siihen paneuduttiin rajavartiolaitok- sessa innolla, kunnes uusi hajautettu taistelutapa syrjäytti sen 1960-luvun puolivälissä. Sotilaan käsikirja vuodelta 1965 kuvaa jo varsin pätevästi ryhmän väijytystaistelua tähysmiinoin, jolloin koottu toiminta eli ikivanha iske ja juokse -taktiikka painui hiljalleen taka-alalle.²⁹

Edellä kuvatun koulutusputken avaaminen oli perustana yhä painokkaammalle sissitoimin- takoulutukselle, joka sittemmin vakiinnutti asemansa osana kaikkien varusmiesikäluokkien pe- ruskoulutusta aina 1990-luvulle saakka.³⁰

Pohdintaa aikakauden 1944–1970 käsitteistöä

Vaikka sissitoiminta tunnettiinkin Suomessa jo 1920–1930-luvuilla, käynnistyi uudenlai- nen kirjoittelu sissiasioista heti sotien päätyttyä ja sissitoiminta sekä sissisota liitettiin käsittei- nä vuoden 1947 Kenttäohjesäännön luonnokseen. Sotilasaikakauslehdessä vertailtiin sissi- ja partisaanijoukkojen takaa-ajosta ja tuhoamisesta saatuja kokemuksia maailmansodassa, joiden mukaan sissejä vastaan käytävä taistelu oli etenkin kesäaikaan hyvin vaikeaa.

Sissitoiminnan osuutta pohdittiin 1950-luvulla myös osana tulevaisuuden sotia. Sissien merkityksen nähtiin yleisesti korostuvan, sillä helikopterit ja ilmatiet mahdollistivat sissien toi- mintaympäristön laajentamisen tärkeimpiin kohteisiin puhumattakaan laajasta selustasta. Sis- sisotaa tarkasteltiin lähinnä Indokiinan, Kiinan, Jugoslavian ja Norjan kokemusten perusteella. Sissisota miellettiin sodankäynniksi, jolla korvattiin säännölliset sotatoimet vihollisen hallussa olevilla alueilla, vaikka koko valtakunta tai huomattava osa siitä olisikin ollut vihollisen miehiti- tämänä ja säännöllisen armeijan toiminta oli käynyt mahdottomaksi.

Käsitteiden osalta sissisota määriteltiin suurisuuntaiseksi kansansodaksi ja sissitoiminta puolestaan vihollisen selustaa tai vihollisen hallussa olevaa aluetta vastaan kohdistetuksi, sään- nöllisiin sotatoimiin tai sissisodankäyntiin liittyväksi häirintätoiminnaksi. Molemmat 1950-lu- vun määritelmät olivat aikakauden uhkakuviiin ja muuhun kehitykseen nähden varsin osuvia. Kansan sivistystasolla nähtiin olevan sissisodassa suuri merkitys. Myös henkisen sodankäynnin ja maanpuolustustahdon merkitystä korostettiin käyttämällä esimerkkinä Norjan vastarintaliik- keen kokemuksia toisesta maailmansodasta. Teknisen kehityksen katsottiin alati parantavan sis- sitoiminnan ja jopa sissisodan mahdollisuuksia.

Sissimenetelmien arvostus kasvoi, sillä sotilaat ymmärsivät hyvin, että 1950-luvun lopun ja 1960-luvun alun materiaaliapuutteessa Suomi tulisi aina olemaan hyökkääjään nähden alivoi- mainen. Epätavanomaisilla menetelmillä kuten järjestelmällisellä sissitoiminnalla oli mahdol- lista tasoittaa voimasuhteita ja luoda hyökkääjälle ennakoiva pelote Suomen puolustuskyvystä

kaikin mahdollisin keinoin. Sissitoimintaa tulikin jatkuvasti kehittää, sillä muuten se olisi jäänyt kuolleiksi iskusanoiksi ja paperitiikeriksi. Koulutukselle asetettiin suuri painoarvo, koska vain siten kenttäohjesäännön vaatimus jokaisen yhtymän siirtymiseksi sissitoimintaan olisi voinut käytännössä toteutua. Jokaisen sotilaan tuli hallita sissin perustaidot eli hengissäselviytyminen, maaston hyväksikäyttö ja tarpeelliset pioneeritaidot. Kaikki Suomen asevelvolliset nähtiin tarpeellisiksi harjoituttua sellaisiin perussissitaitoihin, joilla pärjättäisiin sissisodassa yllätshyökkäyksen sattuessa. Sissitoiminnan tuli myös liittyä armeijan muihin operaatioihin. Ajattelussa oli nähtävissä selvät yhteneväisyydet sekä Kiinan että Vietnamin kokemuksiin.

Edellä esitettyä taustaa vasten oli siten varsin ymmärrettävää että sissisodan nähtiin olevan mahdollista Suomen olosuhteissakin. Olivathan kokemukset käydyistä sodista osoittaneet koko maan tai sen joutumisen miehittämisen alaiseksi täysin mahdolliseksi. Ylivoimaista vihollista vastaan voitiin taistella tavanomaisin keinoin, mutta puolustuksen mahdollisesti murtuessa olisi taisteluja jatkettu sissisodalla.

Kaiken kaikkiaan molemmat käsitteet olivat osa maanpuolustuksen suunnittelua ja koulutusta aina 1970-luvun alkuun saakka. Käsitteiden sisältö tosin muuttui ja niiden määritelmiä viilattiin useaan otteeseen etenkin 1960-luvun aikana. Lähteestä riippuen käsitteiden määritelmien voidaan toisinaan katsoa olleen hyvinkin ristiriitaista ja sekavaa.

Sissitoiminnan uusi tuleminen (1971–2010-luku)

Alueellinen puolustusjärjestelmä muuttaa sissimenetelmien käytäntöjä ja käsitteistöä

Sotien jälkeisinä vuosina nousi esille tarve laajentaa sotilaalliset puolustustoimet koko maan kattavaksi järjestelmäksi. Useita vuosia kestäneen ideoinnin ja kehitystyön jälkeen tehtiin puolustusratkaisun suhteen päätös. Vastausta materiaaliin puutteisiin ja vastaavasti yli puolen miljoonan miehen vahvuisen kenttäarmeijan reservin hyödyntämiseen kustannustehokkaalla tavalla haettiin niin kutsutusta alueellisesta puolustuksesta. Tärkein päämäärä oli täyttää Neuvostoliiton kanssa solmittu YYA-sopimusvelvoite. Samalla kuitenkin varauduttiin siihen, että Neuvostoliitto rikkoisi sopimuksen ja pyrkisi maahan väkisin. Vaikka liikekannallepano- ja operatiivisten suunnitelmien valmistelut olikin aloitettu presidentti Juho Kusti Paasikiven luvalla jo keväällä 1948, työn ensimmäinen konkreettinen vaihe saatiin päätökseen alkukeväällä 1950, kun pääesikunnan operatiivinen osasto laati maaliskuussa yleissuunnitelman Suomen puolustusvalmisteluista. Tämä antoi merkittävää lisäpontta uudelle sotilaalliselle varautumiselle ja lisäsuunnitelmille.³¹

Alueellisen puolustuksen periaatetta ei aluksi haluttu saattaa taktiselle tasolle, vaan pitää taistelutoimet totutussa linjamaisessa puolustuksessa ja siihen sisältyvissä vastahyökkäyksissä. Vaatimuksia alueellisesta ajattelusta ulotettiin vähitellen 1950-luvulla myös taistelutoimintaan, koska saadut havainnot taistelujen aloittamisvaikeuksista ja selustan puolustamisesta sitä voimakkaasti puolsivat. Vuoden 1950 lopulla eräässä operatiivisen osaston asiakirjaluonnoksessa kuvataan uudistunutta ratkaisumallia selvin sanankääntein: ”sodankäynnin luonteen muuttuessa yhä totaalisemmaksi ja sotatoimien saadessa enemmän syvyyttä on puolustusvoimiemme sodan ajan johdon perustaksi otettu n.s. alueellinen puolustus”.³²

Alueellinen puolustusmalli sai virallisemman leiman jo vuonna 1953, kun Upseerin käsikirjan kolmannessa osassa asialle oli varattu kokonaan oma alalukunsa. Määritelmässä maa oli

jaettu alueisiin, joiden johtoportaiden tehtävänä oli toteuttaa alueillaan kaikki maanpuolustukseen liittyvät valmistelut, täytäntöönpano ja sotatoimien johtaminen ylimmän valtiojohdon ja pääesikunnan ohjeiden mukaan. Suora asiayhteys sissisodan keinovalikoimaan osana alueellista puolustusratkaisua löytyy samaisen käsikirjan seuraavasta alaluvusta. Siinä alueellinen vastuu, laillinen yhteiskuntajärjestys, yllätyksellisyys, kansainväliset kokemukset ja kaikki mahdolliset keinot maan puolustamiseksi nivotaan oivallisesti yhteen: ”Jos normaalin sodankäynti estyy esim yllätystapauksessa, liikekannallepanon epäonnistuessa tai säännöllisten rintamien luhistuksessa, on vastuualueen puolustuksen päämäärä vihollisen hyökkäyksen häiritseminen ja hidastaminen ajan hankkimiseksi muualla maassa suoritettaville ja vihollisen lyömiseen tähtääville valmisteluille. Puolustus perustuu tällöin erillisten ja usein vajaavahvuisten joukkojen, jopa väestönkin joustavaan ja aktiiviseen toimintaan, joka vihollisen haltuun joutuneilla alueilla voi muuttua häikäilemättömäksi sissisodaksi tai huipentua kaikkia keinoja käyttäväksi vastarintaliikkeeksi. Toisen maailmansodan kokemukset osoittavat, että maansa hallitukselle uskolliset ja taitavasti johdetut rohkeat ja päättäväiset sissit ja vastarintamiehet saattavat vihollisen valtaamalla alueilla tehdä suuria palveluksia maansa puolustuksen hyväksi (esim Norja, Tanska, Neuvostoliitto ja Ranska). Sissisodalle ja vastarintaliikkeelle luovat pohjan maan laillisen hallitusvallan toimenpiteet ja päätökset, jotka nojautuvat koko kansakunnan itsenäisyystahtoon. Toiminnan onnistumisen edellytyksenä on, että se on johdettua ja että siihen osallistuvat noudattavat samaa kuria ja järjestystä kuin säännönmukaiset joukot.”³³

Suomalaiseen sodankäynnin yleiskuvaan mahdollisuudet sissitoiminnasta ja kumouksellisen sodankäynnin tavoista liitettiin lopullisesti vasta 1960-luvulla, kun alueellista puolustusjärjestelmää alettiin todenteolla rakentaa. Alueellisen puolustuksen käyttöön ottamisen taustalla oli ensisijaisesti kyse valmiudesta taistella jokaisesta tuumasta. Suomelle tuli rakentaa koko valtakunnan kattava valmius torjua maitse, meritse ja ilmoitse yllätykseen pyrkivä vihollinen. Siellä missä torjunta mahdollisesti epäonnistuisi, oli välittömästi siirryttävä alueellisen taistelun periaatteiden mukaisesti sissitoimintaan. Pahin ja todennäköisin vihollistoiminnan muoto uhkakuviissa määriteltiin niin kutsutuksi ’kaappaushyökkäykseksi’.³⁴

Alueellisen puolustuksen kehittämistyössä 1960-luvun alkuvuosista lähtien mukana ollut kenraalimajuri Juhani Ruutu tiivistä asian haastattelussaan: ”Esille nousi niin kutsutun kaappaushyökkäyksen mahdollisuus. Suurvallan ilmaylivoima mahdollisti hyökkäyksen Suomessa yhdenaikaisesti kaikkiin tärkeimpiin kohteisiin, olivatpa sitten kysymyksessä viesti- tai kuljetusyhteydet, valtionhallinto tai puolustusvoimat. Kaikki arat kohdat olivat alttiina samanaikaiselle yllätykselle – kaappaushyökkäykselle. Näiden seikkojen vuoksi täytyi saada aikaan puolustusjärjestelmä, jossa olisimme valmiina kaikkialla Suomessa pahimman varalta.”³⁵

Kaappaushyökkäyksen uhkaa pohdittaessa 1960-luvulla käytettiin operatiivisessa osastossa myös sotahistorian tapahtumia hyväksi. Esimerkkitapauksena käytettiin Puolan tapahtumia vuodelta 1939, joissa voimasuhteiltaan noin tasavertainen Saksan armeija iski nopein maahanlaskuin ja pommituksin ennalta tiedusteltuihin kohteisiin ja yllätti puolustajan lähes täysin. Puolalaisten liikekannallepano epäonnistui lähes tyystin järjestelmänsä monimutkaisuuden vuoksi. Pääesikunta totesi, ettei tämänkaltaisen liikekannallepano tullut Suomessa 1960-luvulla kyseeseen silloisen sodankuvan kehittyttyä yhä liikkuvammaksi ja teknisemmäksi. Voimakas puolustustahtokaan ei enää riittänyt torjumaan yllätyksellistä hyökkääjää. Oli ryhdyttävä aivan toisenlaisiin valmiustoimenpiteisiin. Sittenmin kaappaushyökkäyksen käsite muutettiin vuoden 1973 Kenttäohjesäännössä ’yllätyshyökkäykseksi’.³⁶

Säännöllisten sotatoimien jatkaminen sissitoiminnalla ja tarvittaessa sissisodalla

Alueellinen puolustusperiaate asetti 1960-luvun lopulla puolustus suunnittelulle ja erityisesti sodan ajan joukoille uusia vaatimuksia. Yllätyshyökkäyksen torjunta edellytti puolustusvoimilta entistä suurempaa valmiutta, joustavuutta reagoida nopeisiin tilanteisiin, liikkuvuutta, organisaatioiden keventämistä ja tulivoiman kehittämistä. Rahoitusvaikeuksissa ja alati huononevassa materiaalilanteessa kamppailevat puolustusvoimat joutui toteamaan selustan puolustuksen ja vihollisen sitomisen selustayhteyksiin edelleen ratkaisemattomiksi ongelmiksi.³⁷

Jo 1950-luvun lopulla sissitoimintaa ja sissisotaa ideoineen Veikko Koppisen ratkaisut otettiin nyt entistä vakavammin tutkittaviksi. Vaikka sissiharjoituksista oli saatu tärkeitä käytännön havaintoja, ja sissitoimikuntakin oli jo jättänyt mietintönsä, haki varsinainen lopullinen puolustusratkaisu yhä sissiasioiden osalta muotojaan.³⁸

Vuonna 1966 toteutettu sotilasläänituudistus edellytti myös ohjesääntöjen päivittämistä. Vuosien valmistelutyön ja ainakin kahden luonnosversion jälkeen vahvistettiin marraskuussa 1972 Kenttäohjesäännön yleinen osa, joka selkeytti ja vakiinnutti kokeilukäytössä olleet alueellisen puolustuksen periaatteet. Strategisen puolustuksen päämääräksi määriteltiin maahan tunkeutuneen vihollisen lyöminen säännöllisin sotatoimin, mutta niiden ohella myös mahdollisuus joutua turvautumaan myös sissisotaan. Myös käsitteistö muuttui merkittävästi. Osasta vanhoja käsitteitä luovuttiin kokonaan ja uusiksi käsitteiksi vakiintuivat yleis-, paikallis- ja tukijoukot.³⁹

Puolustusjärjestelmän kehittäminen oli jo 1960-luvun alussa liitetty myös osaksi materiaalista parantamista ja rakennustyötä. Maavoimien materiaalisen ja operatiivisen kehittämisen painopisteiksi 1960-luvulla hahmoteltiin taistelun suoritusperiaatteiksi kolme suurempaa kokonaisuutta. Näistä kolmanneksi priorisoitiin sissitoiminnan käyttäminen osana säännöllisiä sotatoimia. Sissitoiminnan tarpeellisuutta kuvailtiin puuttuvilla suorituskyvyn osilla: ”Taisteluiden liikkuvuuden johdosta sissitoiminnalla on entistä paremmat onnistumisen edellytykset. Oman tulen puutteellinen kaukovaikutus sekä riittämättömät lentotiedustelumahdollisuudet on voitava osaksi korvata sissitoiminnalla.”⁴⁰

Alueellista puolustusjärjestelmän perusajatusta ja puolustusmenetelmiä perusteltiin myös muuttuneen maailmantilanteen varjolla hyvin suorasanaisesti: ”Sissitoiminta liittyy kiinteästi kaikkiin maavoimien operaatioihin. Toiminta jakautuu välittömästi maasotatoimia tukevaan sekä kauempana vihollisen selustassa suoritettavaan. Olosuhteissamme tulee jälkimmäinen kysymykseen silloin, kun valtakunnan alueesta on jouduttu osa luovuttamaan viholliselle. Vaikka kansainvälisen jännitystilän jatkuvuus johtuu ainakin osittain suurvaltaliittoutumien ydinasekapasiteetin luomasta jatkuvasta uhasta, sodankäynnin vanhempia muotoja käytetään yhä valtioiden välisten ristiriitojen väkivaltaisessa ratkaisemisessa. Niin ikään saattaa kehittymätön sodankävijä saavuttaa merkittäviä päämääriä taistelussaan teknillisesti edistynyttä, mutta kumoustoiminnan torjunnassa heikkoa vihollista vastaan. Se, joka tässä onnistuu, voittaa sodan”. Etenkin Suomen maantieteellisten tekijöiden nähtiin mahdollistavan sissitoiminnan sellaisessa laajuudessa, ettei parempia edellytyksiä ollut helppoa löytää.⁴¹

Tehdyt ratkaisut nojasivat siihen, että hyökkääjän oli kohdattava Veikko Koppisen sanojen mukaisesti ”räjähtävä tyhjyys”⁴² eli toimintaa kuluttava, hidastava, viivyttävä ja sitova sissitoiminta. Elintärkeät alueet suunniteltiin pidettäväksi säännöllisin sotatoimin, joita edellytti laajamittaisen ja järjestelmällisen sissitoimintaan siirtyminen.⁴³ Kun vuoden 1966 puolustusvoimien organisaatiouudistuksessa muodostettiin itsenäisiä sotilasläänejä, jotka johtivat

yleisjoukkojen prikaateja ja paikallisjoukkoja, oli avainasemassa edelleen alueellinen vastuu. Vasta tuolloin paikalliset yksiköt olisivat todellisuudessa olleet samanaikaisesti valmiita aloittamaan taistelun alueellisiin tehtäviinsä nojaten.⁴⁴

Sissimenetelmät vakiintuvat

Tehdyt linjaratkaisut 1960–1970-luvuilla olivat alku alueellisen puolustusperiaatteen pitkälle kehitystyölle, jota on sittemmin jatkettu nykypäiviin saakka. Vaikka sissimenetelmät vakiintuivatkin osaksi Suomen puolustusjärjestelmää 1960-luvun kuluessa, virallisissa asiakirjoissa ja kirjoituksissa esiintyi paljon ristiriitaisia tulkintoja muun muassa toiminnan laajuudesta. Esimerkiksi niin kutsuttu koottu sissitoiminta ehti saavuttaa vakiintuneen aseman, kun uusi hajautettu taistelutapa syrjäytti sen 1960-luvun puolivälissä. Koottu toiminta eli ikivanha ’iske ja juokse’ -taktiikka painui vähin erin taka-alalle. Vasta 1979 julkaistu Sissitoimintaopas lujitti käsitteistöä sekä kootun sissitoiminnan että hajautetun taistelun osalta.⁴⁵

Sotakoulujohtoisella tutkimustoiminnalla 1960-luvun puolivälistä aina 1970-luvun lopulle saakka voidaan katsoa olleen selviä vaikutuksia etenkin sissitoiminnan käsitteistöön. Taistelukoulun kurseilla teetettiin hyvin paljon sissitoimintaan liittyviä tutkimuksia. Erityisesti vuosina 1964–1979 oli lähes jokaisella esipuseeri- ja jalkaväen kapteenikurssilla sissitoimintaan ennalta nimettyjä aiheita. Erityisen silmiinpistävää on se, että jalkaväen kapteenikurssilla 49, joka järjestettiin Tuusulassa vuonna 1976, oli laadittavien tutkielmien luetteloon jopa sissitoiminta otikoitu taktiikan, johtamisen ja historian aiheiden rinnalle omaksi aihepiirikseen.⁴⁶

Mistä ja kuka aiheita Taistelukoululle sitten esitti, on todistettavasti päivänselvää. Pääosa sissitoimintaan liittyvistä tutkimusaiheista vuosina 1966–1970 tuli Rajavartiostojen päälliköltä eli kenraaliluutnantti Veikko Koppiselta. Hänen jäätyään eläkkeelle vuonna 1970 jatkui sissitoimintaan liittyvä järjestelmällinen tutkimus Taistelukoulussa osin hänen poikansa Risto Koppisen suosiollisella avustuksella etenkin vuosina 1974–1978.⁴⁷

Tutkimustulosten perusteella sissitoimintaan ja laajamittaiseen sissisotaan liitettiin kuuluviksi myös erikoisjoukkojen operaatiot. Taisteleville osapuolille elintärkeiden kohteiden kuten sähkön ja lämmönjakelun lamauttaminen tai juomaveden saannin katkaiseminen todettiin kuuluvaksi erikoisjoukkojen keskeisiin päämääriin sissitoiminnan keinoin. Psykologiset operaatiot, disinformaatio ja propaganda nähtiin aikojen saatossa kuuluneen niin sissitoimintaan kuin erikoisjoukkojenkin tavoitteisiin. Osin näistä ystä johtuen erikoisjoukkojen torjunta määriteltiin Suomessa yleisesti vastasissitoiminnan perusajatuksiksi.⁴⁸ Myös helikopterien käyttöä osana sissitoiminnan onnistumisen edellytyksiä pohdittiin. Suomen kannalta tämä konkretisoitui kehittämistarpeena luoda ”ilmakuljetteisten erikoisjoukkojen” käyttöön riittävä kapasiteetti lentokalustoa.⁴⁹

On muistettava, että Suomessa varauduttiin 1950–1960-luvuilla sekä säännöllisten sota-toimien yhteydessä käytävään sissisotaan että oikeaan sissisotaan. Sissisodalla ja sissitoiminnalla suomalaisissa olosuhteissa tavanomaisten operaatioiden tukena oli edelleen 1970-luvulla kiistaton merkitys, eikä niiden pelotearvoa haluttu tai voitu kiistää teknisen kehityksenkään kustannuksella. Totaalisesta sissisodasta ei kuitenkaan sellaisenaan tullut suomalaista puolustusratkaisua, vaan hiljalleen vahvistunut käsitys sissitoiminnan paremmasta soveltuvuudesta ajoi päätökseen liittämään se kiinteäksi osaksi alueellista taistelua 1970–1980-lukujen aikana.⁵⁰ Vaikka päätös viittaakin niin kutsuttuun ’köyhän miehen doktriiniin’, havaittiin sissitoiminnan olevan lähes ainoa tapa vastata vallitseviin uhkakuviiin käytössä olevilla puolustusresursseilla. Ratkai-

sun toivottiin myös päätyvän yleisellä tasolla erityisesti Neuvostoliiton tietoisuuteen viestinä siitä, että Suomella oli kyky, joskin määrällisesti, teknisesti ja materiaalisesti heikompana, puolustautua kaikin mahdollisin keinoin mahdollista hyökkääjää vastaan.⁵¹

Mahdollisen maahantunkeutujan oletettiin välttävän sotkeutumasta sissitoiminnan ansoihin. Sissitoiminnan nähtiin olevan Suomelle siten lähes ainoa tae vastarinnan sitkeydestä ja jatkuvuudesta, vaikka valtakunnan tärkeitä kohteita olisikin menetetty maan joutuessa laajamittaisen maa- tai kaappaushyökkäyksen kohteeksi. Suurvaltojen miesvahvuudeltaan pienillä, yhä nykyaikaistuvilla konejoukoilla oli etenkin 1970-luvun puolivälissä rajalliset mahdollisuudet laajoihin vastatoimiin tai vastasissitoimintaan. Toisaalta hyvä suoja, liikkuvuus ja tulivoima helikoptereineen sekä pimeänäkökyky olisivat olleet vahvuuksia sissitoimintaan vastaan.⁵²

Sissitoiminnan pelotearvoa käsiteltiin etenkin vuoden 1968 Tšekkoslovakian tapahtumien jälkeen Suomen korkeimmassa valtiojohtossakin. Tasavallan presidentti Urho Kekkosen kiinnostus aiheeseen kaikkien virkakausiensa aikana oli ilmeinen, mutta kasvoi etenkin Euroopan 'hullun vuoden' 1968 jälkeen merkittävästi. Valtiojohtajana hän sai säännöllisesti luettavakseen pääesikunnan tiedusteluosaston raportteja, joihin hänen tekemistään alleviivauksista ja kommentimerkinnöistä on pääteltävissä paljon asioita. Kekkosen adjutanttina toiminut Esa Seppänen on vahvistanut, että presidentti kyseli ja täydensi tiedollisia yksityiskohtia sotilasadjutantteiltaan sissisodasta ja sissitoiminnasta etenkin pitkällä automattoillaan, mikä todistaa hänen olleen hyvin selvillä Suomen puolustusdoktriinista ja sen kehitystyöstä. Seppänen myös kertoi, että hänen kirjoittamansa teos *Sissisota – aikamme sota* vuodelta 1971 löytyi usein presidentin virka-asuntona toimineen Tamminiemen saunakamarin pöydältä vielä 1970-luvun lopullakin. On myös muistettava, että Urho Kekkonen oli vapaussota–kansalaissodan aikana valkoisen armeijan sissipataljoonan sotilas.⁵³

Käsitteet vakiintuivat hiljalleen ja saivat jokseenkin pysyvän aseman ainakin teoreettisella tasolla Suomen puolustusperiaatteissa 1970–1980-luvuilla. Kylmän sodan aikakaudella vallinnut ajattelu sissimenetelmien käytöstä palveli siten tärkeintä tehtäväänsä eli toimi ennaltaehkäisevänä pelotteena mahdollisille vihollisuuksille.

Sissitoiminta nykyaikana

Suomessa alkoi 1980-luvulla uudenlainen pohdinta sissitoiminnasta muuttuneiden uhkakuvien ympäristössä. Yhä määrätietoisemman kehittämisen myötä keskeisiksi asioiksi nousivat kysymykset siitä, minkälaista toimintaa ja minkälaisin joukoin sissitoimintaa olisi harjoitettu valtakunnan eri alueilla. Olisivatko sissitoiminnan päämäärät toteutuneet paremmin syrjäalueiden metsissä, asutuskeskuksissa vai operatiivisten suunnitelmien perusteiksi määritetyillä strategisilla puolustusalueilla?⁵⁴

Kriisitilanteissa kaupunkien arvioitiin edelleen olevan siviiliväestöstä tyhjiä, joten uudelleenharkintaa kansan tukemasta sissisodastakin tehtiin. Nähtiin, että rajoilta alkaen oli taisteltava, mutta samalla arvioitiin, että hyökkääjän kärkeä hidastavien sissien taistelukyvyyn säilyttäminen myöhempiä vaiheita varten muodostuisi haasteelliseksi tehtäväksi. Siellä, missä tavanomaiset joukot ehtivät vastaanottamaan hyökkäystä, oli sissejä säästettävä huoltoyhteyksiensä häirintään ja taattava siten taisteluiden jatkuvuus.⁵⁵

Sissitoiminnan voidaan katsoa saavuttaneen tietynlaisen pysyvyyden suomalaisessa operaatiotaidossa. Taktisella tasolla sissitoiminta kuitenkin muotoutui 1980-luvun kuluessa yhä enenemän hajautetuksi miinalangan päässä odotteluksi, mitä voidaan luonnehtia teoriatilasta

monimuotoiseksi, mutta käytännön toteutukseltaan melko kaavamaiseksi ja osin passiiviseksi-kin toiminnaksi.

Kylmän sodan aikakaudella sissitoiminnan menetelmät vastasivat osin kaikista ilmasuunnista suuntautuviin sotilaallisiin uhkiiin ja olivat eräällä tavalla poliittisesti korrekti puolustusratkaisu ajan olosuhteisiin. Neuvostoliiton romahdettua 1990-luvun alussa muuttui myös sissitoiminnan ennaltaehkäisevä merkitys. Ympäristön ja sotatekniikan mittavista muutoksista huolimatta säilyivät sissitoiminnan perustaktiikka ja tehtävät kuitenkin lähes muuttumattomina lähes parinkymmenen vuoden ajan. Sissien taisteluvälineistä ja muuta välineistöä uudistettiin melko hitaasti.⁵⁶

Modernin sodankäynnin riippuvuus tekniikkaan alkoi 1990-luvulla olla sillä tasolla, että eri asevoimien oli maailmanlaajuisesti tehtävä valintoja suorituskyvyn ja kehittämisen painopisteisiin. Nykyihmisen etäännyminen luonnosta ja voimakkaasti kasvanut kaupunkikulttuuri ovat ilmeisiä syitä sissitoiminnan siirtämiseksi kaikessa hiljaisuudessa taka-alalle. Kun aiemmin arvostettiin ja romantisoitiin sissien rohkeutta taistella ylivoimaista vihollista vastaan, tunnutaan nykyisin ihannoivan tuhansien kilometrien päästä laukaistujen täsmäaseiden tarkkuutta. Sama asetelma on nähtävissä globaalien viitekehyksen sisällä myös Suomessa, jossa mielikuva suomalaisen synnynnäisestä sisseydestä on muuttunut nuorempien sukupolvien fyysisen kunnon romahtaessa. Suomalainen yhteiskunta on myös ansiokkaasti vieroutunut puukon ja kirveen käyttötaidoista. Vaikuttaakin siltä kuin sissitoiminta olisi kaupunkilaistuneessa valtiossa liian maalaista ollakseen osa nykyaikaista sotataitoa.⁵⁷

Kaikesta päätellen on myös havaittavissa, että etenkin 1990-luvun sotateknisen kehityksen myötä sissitoiminnan teoreettinen ja käytännön kehittäminen jäivät hiljalleen muun sotilaallisen kehityksen varjoon. Sissitoiminta käsitteenä ja taistelumenetelmänä suomalaisesta taktiikasta alkoi vuosituuhannen vaihteessa eräällä tavalla vaimentua ja lopulta hiljalleen väistyä taustalle vuosien 2003–2006 kuluessa. Paradoksaalista on se, että käytännössä nähdyt ja koetut tapahtumat etenkin Irakista ja Afganistanista ovat räikeässä ristiriidassa vallitsevan nykysuuntauksen kanssa.⁵⁸

Tähän liittyy monia käytännöllisiä tekijöitä, mutta osin tunnesidonnaisiltakin vaikuttavia perusteita. Perussy sissitoiminnasta luopumiselle on ollut sissijoukkojen, lähinnä sissikompanioiden ja erillispataljoonien, asteittainen poistaminen perustamistehtäväluettelosta (PTL). Suomen kansainvälisepoliittisen aseman muuttuminen, Neuvostoliiton hajoaminen ja sitä seurannut puolueettomuuskuvan voimakas muutos sekä monet muut tekijät eivät edellyttäneet enää 2000-luvulla Suomen sotilaallisen maanpuolustuksen olevan samanlainen kuin esimerkiksi 1950–1970-luvuilla.⁵⁹

Asian esitti hyvin suorasti Maanpuolustuskorkeakoulun eräs taktiikan opettajista: ”Sissitoiminnasta ei valtakunnan tasolla enää juuri puhuta. Puolustusvoimissa näyttää olevan vallalla suuntaus, jossa sissitoimintaa ei juurikaan tuoda esille. Osittain asia on jopa päinvastainen, sillä käsitteenä sissitoiminta on lähes tyystin hävinnyt niin ohjesääntö- kuin opaskirjallisuudesta. Pienin resursein toimivan armeijan yksi parhaista edellytyksistä menestyä on sissitoiminnallisin menetelmin käytävällä taistelulla.”⁶⁰ Sissitoiminta taistelumenetelmänä on 1990-luvun alusta lähtien keskittynyt yhä enemmän Rajavartiolaitoksen rauhan ajan koulutukseen ja kuu- luvaksi olennaisesti rajajoukkojen sodan ajan tehtäviin.⁶¹

Uusimman puolustus- ja turvallisuuspoliittisen selonteon sisältö on Suomen puolustusratkaisun osalta monien asiantuntijoiden mielestä osittain ristiriitainen. Eversti Pekka Toveri vastasi keväällä 2009 esiuupseerikurssin paneelikeskustelussa esitettyyn kysymykseen sissitoiminnan

mainitsemmattomuudesta vuoden 2009 selonteossa hyvin suorasanaisesti: ”Suomalainen sissitoiminta ja Irakissa nähtävä sissitoiminta ovat käsitteellisesti toisiinsa nähden täysin päinvastaisia. Sissitoimintaa ei ole Suomen puolustamisessa suinkaan unohdettu, vaan se on edelleen osa sodanajan asevoimien tavanomaista sodankäyntiä ja sen keinovalikoimaa. Sissitoimintaa ei selontekotasolla erikseen haluta etenkin puolustusvoimien suunnalta korostaa, koska nykyisin tietyt käsitteet johtavat helposti väärinymmärryksiin. Sodan oikeussäännöt ja lait osaltaan määrittelevät sivistysvaltioiden puolustusratkaisuja.”⁶²

Pohdintaa aikakauden 1971–2010 käsitteistä

Vuodesta 1971 lähtien sissisodan ja sissitoiminnan käsitteistö sidottiin voimakkaasti käyttöön otettuun alueelliseen puolustusjärjestelmään. Vaikka sissisodankäynnin menetelmillä pyrittiinkin tasoittamaan suurvallan ja pienen maan välisiä eroja, oli määritelmätasollakin selvää, etteivät vastarintaliikkeet tai koko valtakunnan käsittävä sissitoiminta olleet sotilaallisen maanpuolustuksen ainoita keinoja. Määritelmien mukaan kyseessä oli pikemminkin teoria täydentävästä menettelytavasta alueille, jotka saattoivat yllätyksen, alivoimaisuuden tai tarkoituksenmukaisen luovuttamisen kautta joutua vastustajalle.

Alueellista puolustusjärjestelmää on eräissä yhteyksissä myös tulkittu sissisotadoktriiniksi, mutta tämä yleistyminen on lähteiden valossa harhaanjohtava. On totta, että sissitoiminta liitettiin osaksi puolustusjärjestelmää, mutta sananmukaisesta sissisodankäynnistä ei tullut Suomen puolustuksen ydintä. Sissitoimintaa ja sen teoreettista määritelmää kuitenkin hyväksikäytettiin osana ennaltaehkäisevää suhteellista pelotetta, koska se oli maastoon ja olosuhteisiin sekä taloudelliseen tilanteeseen sopiva keino korottaa hyökkääjän kustannuksia.

Sissitoiminta sopi myös taistelun jatkamiseen epäonnistuneen yllätyshyökkäyksen jälkeenkin, vaikka teoreettinen perusajatus oli kuitenkin maahyökkäyksen kynnyksen kohottaminen uhkaamalla tappioilla ja hyökkääjän joukkojen sitomisella selustaan.

Vuodesta 1979 lähtien vakiintunut sissitoiminnan määritelmä oli jatkoa 1960-luvun aikana todettuihin materiaaliapuutteisiin, joiden epäiltiin vaikuttavan Suomen puolustamiseen vielä useita vuosia – jopa vuosikymmeniä. Sissitoiminnasta löytyi oikein määriteltynä riittävän uskottava pelote ja poliittisesti korrekki puolustustapa ylivoimaistakin vihollista vastaan.

Johdopäätökset – pohdintaa suomalaisesta sissitoimintamallista

Sissisodasta ja sissisodankäynnistä päädyttiin sissitoimintaan

Sisseillä on Suomen kansanperinteessä näkyvä asema. Muun muassa Kalevalasta voidaan löytää useita kertomuskohtia, joissa esiintyy sissitoiminnan piirteitä. Pohjalaisten kostoretket Vienan Karjalaan 1500-luvulla Pekka Antinpoika Vesaisen johdolla ja monet muut sissitarinat ovat jääneet kansan muistiin. Suomessa koettu idän ja lännen vuosisatainen kamppailu on aikojen saatossa tarjonnut riittävästi sotaisia esimerkkejä, joissa koskemattomat erämaat ovat lähes poikkeuksetta olleet suotuisia sisseille. Sissitoiminnan perusteet olivat siten tavallaan jo ennestään tiedostettuja ja tunnettuja menetelmiä.

Jatkosodan päätyminen syyskesän torjuntavoittoon 1944 antoi suomalaiselle sotataidolle tärkeän opetuksen. Sodankäynnin menestystekijöihin liittyivät oleellisesti taistelukentän ak-

tiivinen hallinta, alivoimaisenakin taistelemista edellyttävä tahto ja epätavanomaisten menetelmien tehokkuus. Sodan päättymisestä ja tehdystä välirauhasta huolimatta miehitysuuhkaa ja Neuvostoliiton uutta strategista iskuja pelättiin etenkin Suomen sotilasjohdossa. Asekätkentäoperaatio oli puhtaasti varautumista lyötynäkin sissisotaan, joka pitkittyneenä olisi antanut edes toivoa välittömille miehitysrityksille sodan kuluttamassa kansakunnassa. Operaation paljastuttua kaikessa laajuudessaan toiminnan nopeaa järjestäytymistä ja suunnitelmallisuutta ihmeteltiin, joskaan siitä ei tuona aikana juuri ääneen keskusteltu.

Sotien 1939–1944 jälkeisinä vuosikymmeninä niin puolustus suunnittelussa, rauhan ajan joukkojen vahvuuksissa kuin materiaalihankinnoissakin etusijalle nousivat Pariisin rauhansopimuksen ja YYA-sopimuksen ehtojen täyttäminen kaikilta osin. Tästä johtuen ja osittaisen epätietoisuudenkin vallitessa jäivät puolustusmateriaalihankinnat lähes kymmeneksi vuodeksi toteuttamatta. Toimenpiteitä syntyneen katastrofin korjaamiseksi oli yritetty jo aiemminkin, tosin laihoin tuloksin. Puolustusmateriaalien hankintatarpeita kartoitettiin selvityksellä jo elokuussa 1949, mutta silloinen työ jäi pahasti kesken suunnitelmien ollessa menoeriltään epärealistisia. Suomen tuontivajaus ja Neuvostoliiton myöntämä tavaraluotto 1950-luvun alussa antoivat ensimmäistä kertaa todellisen mahdollisuuden runsaisiin hankintoihin ja merkittävään materiaallisen puolustusvalmiuden kohottamiseen. Paradoksaalista kyllä, aseita ostettiin nyt sieltä mistä suurin uhkakin oli odotettavissa.

Vaikka asetelma vuosina 1945–1952 antoikin sopimusten nojalla Suomelle tarvittavaa lisäaikaa liikekannallepanoon ja maanpuolustuksen järjestämiseksi operatiiviseen valmiuteen, oli Suomen puolustuskyvyttä viety syömähampaat. Paperilla olevista rajoituksista huolimatta reservissä oli mittava joukko sodan kokeneita miehiä, joiden varaan puolustusvoimissa laskettiin paljon. Ennen kaikkea kyse oli, ei niinkään kyvystä, vaan tavasta taistella mahdollisen uhan konkretisoituessa uudelleen. Taito, tahto ja välineet luovat perustan sodankäynnille, mutta Suomella oli käytännössä jäljellä enää tahto. Tärkein kysymys olikin: miten ja millä olisi taisteltu, mikäli maa joutuisi uudelleen sotaan?

Toisen maailmansodan aikaisista partisaanisodista löytyi Suomelle lukuisia käyttökelpoisia esimerkkejä. Niissä tuli monesti esille pyrkimys organisoida sissitoimintaa, sissisodan sotilaallisena toimintamuotona, alueellisten järjestelmien puitteissa. Taktiikaksi oli usein valittu niin kutsuttu koottu toiminta. Esimerkiksi Neuvostoliitossa partisaanisota saavutti suuret mittasuhteet. Se oli sitonut runsaasti vastustajan joukkoja yhteyksien suojaamiseen ja muihin vastatoimiin. Myös Jugoslaviassa oli miehittäjiä vastaan käyty raskasta ja monivaiheista sissisotaa sekä sisällissotana että vapaussotana.

Sotien kokemukset, asekätkentäjuttu, kansainväliset esimerkit ja Suomen ajautuminen puolustuskyvyttömään tilaan saivat myös huomiota Suomessa etenkin pienen upseerijoukon keskuudessa. Valveutuneet ja ennakkoluulottomat upseerit seurasivat maailmalla esiintyneitä kumouksellisen sodankäynnin menetelmiä ja niissä onnistumisia tarkoin katsein. Seurauksena olivat lukuisat kirjoitukset ja tutkielmat sissisodista ja niiden sovelluksista Suomen olosuhteisiin. Upseeriston kirjoitusten merkitystä puolustusmenetelmien valintaprosessiin ei voida vähätellä. Erityisesti kirjoitusten arvopohja piilee rakentavassa ja avoimessa keskustelussa, joilla sissisodankäynnin ja -toiminnan mallia kehitettiin ennen menetelmän päättymistä ohjesääntöjen ja oppaiden sivuille. Kirjoitukset siten jalostivat valittua puolustusratkaisua ja tekivät sen tunnetuksi pääperiaatteiltaan koko palveluksessa olevalle upseeristolle, joiden toiminnan varassa Suomen puolustuskysymykset varsinaisesti olivatkin.

Tarkasteltaessa kirjoittajien taustoja ei varsinaista yhteistä nimittäjää upseerien taustois-

ta voida löytää. Asekätkentäoperaatioonkin olivat osallisina vain Valo Nihtilä ja Paavo Ilmola. Muita kirjoittajia näyttää yhdistävän puhdas kiinnostus epätavanomaisten menetelmien käyttöön sodissa sekä voimakas sotahistoriasuuntautuneisuus. Silmiinpistävää kirjoittajissa on kuitenkin se, että pääosa heistä palveli luutnantin–majurin sotilasarvoissa kirjoitusten julkaisuuhetkellä. Aikakauden huomioiden on esitettävä kysymys, edustivatko nämä nuoret upseerit poikkeuksellista rohkeutta, aikaansa edellä olevia näkemyksiä vai halua opponoida julkisesti vielä palveluksessa olevaa kulutussodan nimeen vannovaa sotakonkarisukupolvea?

Pohdinnat ja ajatukset siirtyivät kuitenkin melko nopeasti käytäntöön ohjesääntöjen, opaiden ja sotilaskoulutuksen muodoissa. Alun vahvin vaikuttaja sissisodankäynnin teoreetikona Suomessa oli eittämättä Veikko Koppinen, jolle sissiasiat tuntuivat olleet enemmän kuin elämäntehtävä. Vaikka Koppisen ajatuksia pidettiin aluksi irvokkaina ja ritarillisiin tarinoinhin nojaavina satuiluina – kuusenhavuromantiikkana – omaksui etenkin nuorempi upseerisukupolvi hänen ajatuksensa nopeasti. Vain muutamassa vuodessa oli sissisodankäynti saavuttanut jalansijaa sodan jälkeisen Suomen puolustusajattelussa. Kun 1950-luvun lopulla oli jo koulutuskäyttöön saatu pari ohjesääntöä ja opasta, ei alkaneille sissiteorioille enää löytynyt suuria määriä vastustajia, vaan pikemminkin sen kehittäjiä. Oman mainintansa ansaitsee 1960-luvun alkuvuosina toiminut sissitoimikunta, jonka aktiivinen ote sissitoiminnan kehittämiseksi ja saamiseksi käytännön toimiin oli ilmeisen merkityksellinen.

Sissisodankäynnistä ja -toiminnasta kirjoitetut ohjeet ja kerätyt harjoituskokemukset säilyivät sotien jälkivuosina melko muuttumattomina aina 1950-luvun loppuvuosille saakka. Teoreettiseen kehykseen ei juurikaan tuona aikana puututtu, mutta käytännön sovellukset toivat siihen paljon uusia vivahteita. Siirryttäessä 1950–1960-lukujen taitteeseen ja 1960-luvun alun sissitoimikunnan työskentelyaikaan siirtyi kehitystyön painopiste sissisodasta nimenomaisesti sissitoiminnan sisältöön ja sen kokeilutoimintaan.

Vaikka Suomi seurasi tarkoin 1950–1960-luvuilla ulkomailla meneillään olevia sotia, esimerkiksi Indokiinan tapahtumia sissisodan näkökulmasta, niin lähtökohtana ei voinut olla samankaltaisen sissisodan toteutuminen. Suomalaiset sotilasakiintelijat totesivatkin jo 1960-luvulla, että kansainväliset sissisodan yleiset periaatteet eivät sellaisenaan olleet Suomen oloihin käyviä, vaan niitä tuli soveltaa etenkin kansalliseen ajattelutapaan puolustaa maata. Yhtäältä Suomella tuli olla alueita, joista olisi tilanteen niin vaatiessa pidetty kynsin ja hampain kiinni. Toisaalta oli oltava alueita, joista olisi voitu myös luopua kansallisen olemassaolon säilyttämiseksi, mutta joissa hyökkääjä kohtaisi jatkuvaa puolustajan sissitoimintaa paikallisjoukkojen toimenpitein.

Suomessa esitettiinkin runsaasti epäilyksiä 1950-luvulla siitä, kykenisikö rauhan aikana hiljalleen tyhjenevä maaseutu vastaanottamaan kriisitilanteessa kaupungeista evakuoituja väestömassoja. Epäilykset näyttävät olevan myös tärkein selitys sille, ettei asutuskeskusten puolustamisesta puhtaasti sissitoiminnan keinoin ole muodostunut Suomelle ominaista tapaa puolustaa kokonaisia kaupunkeja, vaan ainoastaan pitää ja suojata yksittäisiä kohteita riittävällä sotilasvoimalla sekä olosuhteisiin soveltuvalle taktiikalla. Esille myös nostettiin tavallisen väestön asema totaalissa sissisodassa. Hyvin ilmeistä olisi ollut, että Suomen olosuhteissa pääosa väestöstä, etenkin suurimmista asutuskeskuksista, olisi evakuoituisuunnitelmien mukaan siirretty puolustajan hallinnassa oleville muille alueille. Siten kaupunkeihin ja vihollisen haltuun joutuville alueille olisi jäänyt lähes ainoastaan sotilaallisia paikalliskoivoja, joten vastarintaliikkeenomaiseen paikallissiviilituen varaan ei suoranaisesti uskottu, vaikka suomalaisten oletettiin maanpuolustustahtoisina taistelevan miehitylläkin alueille.

Operatiivisessa suunnittelutyössä 1960-luvulla pitkään mukana olleet Juhani Ruutu ja Ermei Kanninen ovat vahvistaneet, että väestön suhde sotatoimiin oli perimmäisin syy sille, miksi vuoden 1973 vahvistetussa Kenttäohjesäännössä ei enää nähty totaalista sissisotaa edes mahdolliseksi. Suurvallan miehittämänä harvaan asuttu maa ei olisi yleisten näkemysten mukaan pystynyt kansanhuollollisten perusteiden pettäessä pitkittämään sissisotaa. Totaalinen sissisota olisi edellyttänyt suuren, väkirikkaan maan ja erittäin omavaraisen valtiorakenteen, jossa maatalous ja hallinto toimisivat miehitystilanteessakin. Kansallinen olemassaolo olisi pahimmassa tapauksessa turvattava myönnytyksin. Sotilasjohdon ja valtiollisten päättäjien mukaan kunniakas itsemurha ei saanut tulla kysymykseen. Siksi juuri sissitoiminnasta kehittyi aikaa myöten merkittävä osa Suomen puolustusjärjestelmää osana alueellista taistelua ja jopa osaksi kansallista puolustusdoktriinia.

Mikäli käsitteiden vaikuttavuutta ja ymmärrettävyyttä halutaan tiivistää, voidaan todeta että vaihtelevasta yksityiskohtaisista määrittelytavoista huolimatta käsitteiden sanomasisältö on säilynyt jokseenkin samankaltaisena. Suomessa sissisodan tarkoitus oli sotilaallisin joukoin tukea, korvata tai jatkaa tavanomaisia sotatoimia vihollisen hallussa olevalla alueella. Suomalaisen määritelmän mukaan sissisodassa sotilaat siis olisivat vastanneet taisteluista ja aseellisista sota-toimista. Mikäli tavallista siviiliväestöä ei olisi tilanteesta riippuen saatu sotatoimialueelta evakuoitua, olisi sissisodan rooli asetunut enintään aseettomaan vastarintaan erityisesti asutuskeskuksissa taisteltaessa. Sissitoiminnan on Suomessa pääsääntöisesti ymmärretty olevan sissisodan alakäsite. Laajamittaista sissitoimintaa voidaan kansallisen näkemyksen mukaan harjoittaa sotilasjoukoin laajalla jopa koko valtakunnan kattavalla alueella, josta siviiliväestö on ainakin pääosin poistunut. Sissitoiminnan tarkoituksena on sissisodan tavoin voinut olla tukea, korvata tai jatkaa tavanomaisia sotatoimia.

Sissitoiminnan periaatteiden mukaan maan puolustaminen alueellisella taistelulla tarkoitti vielä viime vuosituhaten puolella ja tarkoittanee edelleenkin sitä, että mahdollista hyökkääjää kulutettaisiin rajoilta alkaen muun muassa sissitoiminnan eri keinoilla pienten joukkojen aktiivisella taistelulla. Alueellisen puolustuksen ymmärtäminen valmistautumiseksi ainoastaan sissisotaan on 1960-luvulta lähtien ollut myös yhä enenevässä määrin pelkistyksiin sortuvaa väärinkäsitystä. Ero suomalaisen sissitoiminnan ja kansainvälisellä tavalla ymmärrettävän laajamittaisen sissisodan välillä on hyvin suuri. Suomessa sissitoiminta tarkoitettiinkin alusta alkaen koskemaan tavanomaisten joukkojen toiminnan tukemista osana kenttäarmeijan sodanaikaista toimintaa alueellisen puolustuksen konseptiossa.

Sodan ja sotataidon käsitteistö on 2010-luvulla jälleen kerran muutostilassa. Tämä lienee perimmäinen syy sille, että sissitoiminnan käsite on tavallaan hiljalleen häviämässä suomalaisesta sotataidosta. Sotilaallisen maanpuolustuksen syvimpiä perusteita ymmärtämättömien päättäjien, lähinnä eräiden poliitikkojen ja ihmisoikeusaktivistien käsitysten mukaan sissitoiminnan katsotaan sisältävän poliittisesti arveluttavia epätavanomaisia sodankäynnin menetelmiä, joista osaa voidaan verrata jopa terrorismin keinovalikoimaan. Tihutyöt, sodan oikeussääntöjen rikkominen tai epämääräinen räjähtävä tyhjiys kun eivät kuulu länsimaisen oikeusvaltion sodankäyntitapoihin, vaikka vastustaja niin tekisikin. Juuri siksi käsitteiden määrittely ja sisällöllinen analysointi tulisi olla enemmän julkista ja perusteltua, etenkin puolustusvoimien suunnalta. Maata tulee jatkossakin kyetä puolustamaan tosiasioihin perustuvilla suunnitelmilla ja puolustusjärjestelmällä, eikä tunnesidonnoisilla mielikuvilla, joita kansainväliset tapahtumat vahvasti näyttävät ruokkivan. Siksi on tavallaan hyvin ymmärrettävää, ettei sissitoimintaa tai viitteitä sissisodankäyntiin enää korosteta tai tuoda esille valtiollisissa selonteoissa. Perin ih-

meellistä kuitenkin on se, että puolustusvoimien sisäiseen käyttöön tarkoitetuissa perusohjesäännössä ei sissitoimintaa enää sanallakaan mainita, vaikka sen katsotaan edelleen olevan osa sodanajan alueellista puolustusjärjestelmää.

Pienen maan sotataidollinen menestys nojaa vahvasti käytännössäkkin koettuun totuuteen. Vihollinen toimii tavallaan, suomalaiset taistelevat omalla, juuri suomalaisiin olosuhteisiin sopivalla tavalla. Ylivoiman jäljittely on liian usein maailmanhistoriassa johtanut karvaaseen tappioon. Tässä viisaudessa piilee myös sissitoiminnan kansallisen käsitteen ja soveltuvuuden ydin. Kaikesta ja etenkin sotatekniikan suomista avuista huolimatta sissiltä vaaditaan edelleen hyvää ruumiillista ja henkistä kestävyyttä.

Sama teoreettinen tausta-ajatus Suomessa pätee edelleen 2010-luvun sotilaallisen maanpuolustuksen järjestelyissä, vaikka käsitys alueellisen puolustuksen luonteesta onkin eräänlaisessa muutostilassa. Siksi sissitoiminnan käsite ja teoria ovat edelleen yleistä mielenkiintoa herättäviä ja kysymyksenasettelultaan perusteltuja, kun ajatellaan suomalaisen sotataidon pitkää kehitystyötä monilla eri tasoilla. Aiheen syvälinen tutkiminen ei siten katso pelkästään menneisyyteen, vaan sillä on merkitystä myös tulevaisuuden sotataidollisiin ratkaisuihin.

Viitteet

- 1 Puolustusvoimain tehtävät ja mahdollisuudet rauhan ja turvallisuuden ylläpitämiseksi, puolueettomuuden suojaamiseksi ja aseellisen hyökkäyksen torjumiseksi. Maanpuolustuksen perusteet, 1968, Reserviupseerikoulutus, 11.
- 2 Veikko Koppisen lanseeraama käsite suomalaisesta sissisodankäynnistä osana tavanomaisia sota-toimia vihollisen selustassa. Koppinen kirjoitti aiheesta samannimisen romaanikäsittekirjoituksen salanimellä: Korpi 1950-luvun alku.
- 3 Kun pääesikunnan operatiivinen osasto luovutti vuosina 2000–2002 suuren osan toisen maailmansodan jälkeisistä alkuperäisasiakirjoistaan Sota-arkistoon säilytettäväksi (vuodesta 2008 nimellä Kansallisarkiston Sörnäisten toimipiste), voidaan aihepiirin kattavamman tutkimisen todeta olevan mahdollista toteuttaa. Muun muassa Jouko (esitelmä) 23.11.2005; Tynkkynen 2006, 434–465.
- 4 Saarenheimo 1962; Kesseli 2002, 72; Dupuy 1993 (ed.), 2874.
- 5 Seppänen 1971, 38–39 ja 41; O'Neill 1990, 2–3.
- 6 Marjomaa 2004, 2–3; Katso myös Rosén – Parkkari 2004, 269–270 ja 412–413.
- 7 Sama.
- 8 Sama.
- 9 Sama.
- 10 Seppänen 1971, 8–9 ja 142–144; FM 100–20, 1990.
- 11 Rekkedal 2006, 364–374; Katso myös Halila 2008, 28–32.
- 12 Kesseli 2005.
- 13 Stewenillä Ehrensward tarkoittaa Suomen sotilasasiamiestä eversti Martin Steweniä Tukholmassa. Ehrensward 1991, 219.
- 14 Lukkari 1984, 19–32; Visuri 2006, 61–62.
- 15 Asiakirjoja vuosilta 1949–56 (Puolustusvoimia koskevia), UKA 21/18.
- 16 Visuri 1994, 50–52.
- 17 PEop-os:n muistio 6.5.1957. T24727, Da 1 sal, KA (Sörn.).

- 18 Salminen 1995, 129.
- 19 Matikainen 1948; Tynkkynen 1996, 339.
- 20 Lukumääräisesti eniten sissitoimintaa käsitteleviä kirjoituksia esiintyy Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosikirjassa Tiede ja Ase vuosina 1945–1970, Jalkaväen vuosikirjoissa vuosina 1963–1970 ja Sotilaisaika-lehdessä vuosina 1945–1970. Myös Ruotuväki-lehdessä ja Suomen Sotilaassa sekä monissa aselajilehdissä esiintyi sissisotaa ja -toimintaa käsitteleviä pohdintoja ja kannanottoja, joita ei tähän laskelmaan ole huomioitu kirjoitusten saamien vähäisten palstatilojen vuoksi.
- 21 Paakkinen, haastattelut maalís–huhtikuu 2007; Lukkari 1984, 20.
- 22 Eronen 1978; Paakkinen, haastattelut maalís–huhtikuu 2007.
- 23 Sama; PvPE:n n:o 3500/Koul.2/25b/31.7.1947 ja n:o 5550/Koul.2/25b/30.12.1947, T19466, F 16, KA (Sörn.).
- 24 Visuri 1989, 189–191; Tynkkynen 1996, 341; Katso myös: Upseerin käsikirja osat I–II, 1950; Upseerin käsikirja osa III, 1953; Kenttäohjesääntö II osa (KO II), 1954; Jalkaväen taisteluohjesääntö II osa (JvO II), 1955.
- 25 PvPE n:o 646/Jv.tsto/5b1/10.3.1950. T 22834, F48, KA (Sörn.).
- 26 SKK:n op.tiedustelukertomus 5.–9.6.1961. T26890, Hlb 20 sal, KA (Sörn.); Muistio sissitoiminnan järjestämisestä ja sissiharjoituksista saaduista kokemuksista, KadK 1957. T210174, F 10 sal, KA (Sörn.).
- 27 Tynkkynen 1996, 340; Kanninen 2002b, 222–226; Kanninen, haastattelu 3.1.2006.
- 28 Kurssit olivat tarkoitettu lähinnä varusmiesjohtajien eli kenttäarmeijan reserviin sijoitettavien upseerien jatkokoulutukseen.
- 29 Sissisotaa käsittelevä ehdotus PE Op-os:lle, 2.6.1960. 27/10 sal. T23101, F 10 sal, SKK, KA (Sörn.); Tynkkynen 1996, 341; Sotilaan käsikirja, 1965.
- 30 Tynkkynen 1996, 341.
- 31 Paikallisuolustusjoukkojen kehittäminen ja liittyminen sissitoimintaan. Helsinki 9.1.1963. PE Op-os sal. Ermei Kannisen Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitokselle luovuttama diaarioimaton kopio alkuperäisasiakirjasta. Tekijän hallussa; Tynkkynen 1996, 292–293.
- 32 Tynkkynen 1996, 293; PvPE:n n:o /Op-os/ .3.1950. Yleissuunnitelma puolustusvalmistelua varten. T21622/4, KA (Sörn.).
- 33 Upseerin käsikirja osa III. 1953, 6–8.
- 34 Ajatus ”kaappaushyökkäyksen” mahdollisuudesta oli mukana kehitystyössä jo 1960-luvun alusta lähtien. Myös Tšekkoslovakian miehitys vuonna 1968 osaltaan oli peruste asian julkisessa esilletuomisessa Suomessa vuosina 1968–1969, vaikka kaappaushyökkäys olikin käsitteenä esitetty muun muassa vuonna 1967 kirjoitetussa ja puolustusvoimille tarkoitettu opetuspaketissa Maanpuolustuksen perusteet. Ruutu, haastattelu 8.6.2006; Kanninen, haastattelu 3.1.2006.
- 35 Ruutu, haastattelu 8.6.2006; Katso myös Puolustuslaitoksen kehittäminen 1960-luvulla, 1962, 12, 24, 31 ja 47; Rajala 1997, 53–57.
- 36 Sama; Kenttäohjesääntö, yleinen osa (KO yl), 1973.
- 37 Visuri 1985, 188.
- 38 Sama, 192–193.
- 39 Sama, 188–189 ja 193–196.
- 40 Puolustuslaitoksen kehittäminen 1960-luvulla, 1962, 31 ja 45; Katso myös Rajala 1997, 53–57.
- 41 Puolustuslaitoksen kehittäminen 1960-luvulla, 1962, 12, 24 ja 47.
- 42 Koppisen salaromaanin käsitteparia kritisoitiin yhä 1960-luvun alussa ja sen julkista retostelua kehoitettiin välttämään pääesikunnan suunnalta. Tuohikotin alueelle sijoittuva kuviteltu räjähtävä tyhjyys oli pääesikunnan mukaan turhan provosoiva ja viittasi tapahtumakulultaan Neuvostoliiton sotilaalliseen uhkaan; Visuri 1994; T.V. Viljasen muistio 1.6.1960. T21622/4, KA (Sörn.).
- 43 Kenttäohjesääntö, yleinen osa, luonnos 1969. (KO yl) 1969, 88–94; Visuri 1989, 207–210; Ruutu, haastattelu 8.6.2006.

- 44 Ruutu, haastattelu 8.6.2006; Kanninen, haastattelu 3.1.2006.
- 45 Paakkinen, kirjeenvaihtohaastattelut maalís–huhtikuu 2007.
- 46 Jalkaväen kapteenikurssi 49:llä laadittavat tutkielmat. T26077, Hi66–Hi68, KA (Sörn.).
- 47 Taistelukoulun esiupeerikurssien ja jalkaväen kapteenikurssien tutkielmaluettelot vuosilta 1964–1979, T26077, KA (Sörn.); Risto Koppinen toimi Taistelukoulussa opetusupseerina vuosina 1974–1978 ja ohjasi useita sissitoiminta-aiheisia tutkielmia; Koppinen, R., puhelinhaastattelu 2.3.2009.
- 48 Liikola 2002, 206–207; Eronen 1978, 5.
- 49 Hietavalkama 1962; Puolustuslaitoksen kehittäminen 1960-luvulla, 1962, 31.
- 50 Tämä ei kuitenkaan sulkenut pois sissitoiminnan kehittämistyötä osana alueellista puolustusta. Ruutu, haastattelu 8.6.2006; Eronen 1978.
- 51 Sissisodan järjestelyt. PEop-os 1959, T26565, F 20 sal, KA (Sörn.); Muistio sissitoiminnan järjestämisestä ja sissiharjoituksista saaduista kokemuksista 1957. KadK, T210174, F 10 sal, KA (Sörn.); Sissisotaa käsittelevä ehdotus PEop-os:lle 2.6.1960. SKK/27/10 sal, T23101, F 10 sal, KA (Sörn.); Kenttäohjesääntö, yleinen osa, luonnos 1969. (KO yl) 1969, 88–94; Tynkkynen 1996, 342; Salminen 1995, 324–326; Ruutu, haastattelu 8.6.2006.
- 52 Puolustuskykymme kehittämisen tavoitteista. Pääesikunnan muistio puolustusministerille 20.10.1969, UKK:n vuosikirja 1969, UKA vsk. 1969; Palmén, haastattelu 19.3.2007; Partanen, haastattelu 5.2.2008 ja 12.5.2008; Paakkinen, kirjeenvaihtohaastattelu maalís–huhtikuu 2007.
- 53 Tasavallan presidentin arkistosäätö, Urho Kekkosen arkisto (UKA): UKK:n vuosikirjat 1968 ja 1969. UKA vsk. 1968 ja 1969; Asiakirjoja vuosilta 1949–56 (Puolustusvoimia koskevia), UKA 21/18; Asiakirjoja vuosilta 1958–62 (Puolustusvoimia koskevia), UKA 21/19; Asiakirjoja vuosilta 1967–69 (Ulkopolitiikkaa koskevia), UKA 21/93; Asiakirjoja vuosilta 1968–70 (Politiikkaa koskevia), UKA 21/117; Seppänen, haastattelu 3.4.2007.
- 54 Partanen, haastattelu 5.2.2008 ja 12.5.2008; Paakkinen, kirjeenvaihtohaastattelut maalís–huhtikuu 2007.
- 55 Sama.
- 56 Paakkinen, kirjeenvaihtohaastattelut maalís–huhtikuu 2007.
- 57 Sama.
- 58 Sama.
- 59 PTL 1949–50. Luonnoksia ja kaavailuja sodanajan puolustusvoimista. PEJärj-os 1969–72, T26842, Bb 2 sal; PTL 1970. T26842, Bb 17 sal, KA (Sörn.).
- 60 Nimetön (pyynnöstä): Taktiikan harjoitus 2 (TH2) – Suunnittelun käynnistäminen: ylemmän johtoportaan suunnitteluperusteet, prikaatin suunnittelussa tarvittava taustamateriaali. Luento esiupeerikurssilla 61, 19.1.2009.
- 61 Sama; Katso myös Kosonen – Pohjonen 1994, 435–438 ja 525–533.
- 62 Saman vahvisti kansanedustaja Jaakko Laakso, mainitsemalla että edellisen, vuoden 2004 selonteon julkistamisen yhteydessä edustaja Juha Korkea-aho ihmetteli sissikeinojen puuttumista selonteon sisällöstä ja sai osakseen kovaa kritiikkiä sekä kommentteja humanitaaristen oikeuksien polkemisyrityksistä ja niin edelleen. Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka 2009: Valtioneuvoston selonteko, paneelikeskustelu Esiupeerikurssi 61:llä 14.4.2009, Helsinki. Osallistujina tohtori Jukka Tarkka, kansanedustaja Jaakko Laakso, erityissuunnittelija Karoliina Honkanen ja eversti Pekka Toveri. Puheenjohtajana kapteeni Jarno Limnell. Muistiinpanot sissitoimintaan liittyvästä keskusteluosuudesta tekijän hallussa.

Lähdeluettelo:

JULKAISEMATTOMAT LÄHTEET

Kansallisarkisto (KA), Sörnäisten toimipiste (Sörn.) (eli entinen Sota-arkisto (SArk)):

- Kadettikoulu (KadK): T210174/F 10 sal, KadK.
 Pääesikunta (PE), Koulutusosasto (Koul-os): T19466/F 16.
 Pääesikunta (PE), Operatiivinen osasto (Op-os): T26965/F 20 sal.; T21622/4; T24727/Da 1 sal.
 Pääesikunta (PE), Operatiivinen toimisto (Optsto): T25086/ F 2 sal.
 Pääesikunta (PE), Järjestelyosasto (Järj-os): T26842/Bb 2 sal. ja /Bb 17 sal.
 Pääesikunta (PE), Jalkaväkitoimisto (Jv.tsto): T22834/F 48.
 Sotakorkeakoulu (SKK): T23101/F 10 sal.; T 26890/Hlb 20 sal.
 Taistelukoulu (TaistK): T26077/Hi66–Hi68.

Arkistoitamattomat: T n:otta.

- Paikallispuolustusjoukkojen kehittäminen ja liittyminen sissitoimintaan. (tehty sissitoimikunnan esityksen pohjalta). Helsinki 9.1.1963. PE Op-os sal. Ermei Kannisen Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitokselle luovuttama diaarioimaton kopio alkuperäisasi kirjasta. Tekijän halussa.

Tasavallan presidentin arkistosäätö, Urho Kekkosen arkisto (UKA):

- UKA vsk. 1968; UKA vsk. 1969; UKA 21/18; UKA 21/19; UKA 21/93; UKA 21/117.

Opinnäytteet (Sotakorkeakoulun, Taistelukoulun yleisten komentajakurssien, esiuupseerikurssien, jalkaväen kapteenikurssien ja upseerien tiedustelukurssien sekä Kadettikoulun oppilasupseeritutkielmat)

- Eronen, A. 1978. 1960- ja 1970-luvun tärkeimmät sissisodat ja niistä meidän oloihimme sovellettavissa olevat kokemukset. Esiuupseerikurssin oppilasupseeritutkielma, T26077 KA.
 Hietavalkama, I. 1964. Helikoptereitin käyttö sissitoiminnassa. Jalkaväen kapteenikurssin oppilasupseeritutkielma, T26077 KA.
 Matikainen, U. 1948. Sissisota sodankäyntimuotona suurvaltaa vastaan Suomen olosuhteissa sekä sen organisaation, varustamisen, suorituksen ja johtamisen periaatteet. Sotakorkeakoulun diplomityö, SKK 1/353 KA.
 Palokangas, M. 2009. Sissisodasta sissitoimintaan. Sodankäynti- ja taistelumenetelmien kansallinen käsitteanalyysi. Esiuupseerikurssin oppilasupseeritutkielma, MPKK.
 Rajala, K. 1997. Suomalaisen sotataidon yleiset periaatteet toisesta maailmansodasta alueelliseen puolustukseen ja vertailu ruotsiin. Sotakorkeakoulun diplomityö, MPKK.
 Saarenheimo, K. 1962. Siirtyminen sissitoimintaan yllättävissä tapauksissa, tavanomaisten sotatoumien epäonnistuksessa, prikaatin ja armeijakunnan puitteissa. Sotakorkeakoulun diplomityö, SKK 1/785 KA.

Ohjesäännöt

- Suomi
 Jalkaväen taisteluohjesääntö, II osa (JvO II), 1955. Pataljoonan taistelu.
 Kenttäohjesääntö, Yleinen osa, 1973. (KO yl).
 Kenttäohjesääntö, Yleinen osa, 1969. Luonnos (KO yl).
 Kenttäohjesääntö II, 1954. (KO II).
 Sotilaan käsikirja, 1965.

Upseerin käsikirja, 1950. Osat I–II.

Upseerin käsikirja, 1953. Osa III.

Yhdysvallat

F[ield] M[annual] 100–20, 1990. Military Operations in Low Intensity Conflict.

Haastattelut

- Kanninen, E. s. 1922, kenraaliluutnantti evp. Toiminut vuosina 1958–1982 useissa tehtävissä pääesikunnassa operatiivisella osastolla, operaatiopäällikkönä sekä yleisesikunnan ja pääesikunnan päällikkönä. Haastattelu 3.1.2006, Helsinki ja tarkentava puhelinhaastattelu 5.1.2006. Materiaali ja nauhoite tekijän hallussa.
- Koppinen, R. s. 1938, (Veikko Koppisen poika) eversti evp. Toiminut muun muassa vuosina 1974–1978 Taistelukoululla opettajana kapteenikursseille. Puhelinhaastattelu 2.3.2009. Muistiinpanot tekijän hallussa.
- Paakkinen, J. s. 1941, eversti evp. Toiminut Rajavartiolaitoksen useissa eri koulutustehtävissä ja julkaissut sissitoimintaa käsitteleviä kirjoituksia 1960–1970-luvuilla. Kirjeenvaihtohaastattelu maaliskuuhun 2007: Kirjeet ja sähköpostikirjeenvaihto tekijän hallussa.
- Palmén, N. s. 1926, eversti evp. Toiminut pääesikunnan operatiivisella osastolla vuosina 1962–1963 ja pv:n komentajan adjutanttina vuosina 1965–1967. Haastattelu 19.3.2007, Espoo. Materiaali ja nauhoite tekijän hallussa.
- Partanen, T. s. 1941, eversti evp. Toiminut muun muassa pääesikunnan järjestelyosastolla vuosina 1975–1980. Haastattelut 5.2.2008 ja 12.5.2008, Helsinki. Materiaali ja nauhoitteet tekijän hallussa.
- Ruutu, J. s. 1922, kenraalimajuri evp. Toiminut toimistoiesiupseerina, toimistopäällikkönä ja osastopäällikön sijaisena pääesikunnan operatiivisella osastolla vuosina 1963–1969. Lisäksi osastopäällikkönä ja esikuntapäällikkönä Kaakkois-Suomen sotilasläänin esikunnassa vuosina 1971–1973 ja samassa läänissä komentajana vuosina 1977–1980. Haastattelut 1.12.2005 ja 8.6.2006, Lahti. Materiaali ja nauhoitteet tekijän hallussa.
- Seppänen, E. s. 1933, everstiluutnantti evp. Toiminut muun muassa tasavallan presidentin toisena adjutanttina vuosina 1969–1971. Kirjoittanut lisäksi useita sissisotaa käsitteleviä artikkeleita Sotilasikakauslehteen 1960–1970-luvuilla sekä teoksen: Sissisota – aikamme sota, vuonna 1971. Haastattelu 3.4.2007, Espoo. Materiaali ja nauhoite tekijän hallussa.

Muut julkaisemattomat lähteet

- Jouko, P. 2005. Operatiivisen suunnittelun käynnistyminen – kohti alueellista puolustusta. Esitelmä Champion of Liberty -yhdistyksen syysseminaarissa Katajanokan Kasinolla 23.11.2005. Muistiinpanot tekijän hallussa.
- Korpi, V. 1950-luvun alku. Räjähävä tyhjiys. Julkaisemattoman kirjan käsikirjoitusmoniste. Salanimellä kirjoittanut Veikko Koppinen. Säilytetään Maanpuolustuskorkeakoulun kirjastossa n:o 882417.
- Nimetön (pynnöstä): Taktiikan harjoitus 2 (TH2) – Suunnittelun käynnistäminen: ylemmän johtoportaan suunnitteluperusteet, prikaatin suunnittelussa tarvittava taustamateriaali. Luento esiupseerikurssilla 61, 19.1.2009.
- Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka 2009. Valtioneuvoston selonteko, paneelikeskustelu Esiupseerikurssi 61:llä 14.4.2009, Helsinki. Osallistujina tohtori Jukka Tarkka, kansanedustaja Jaakko Laakso, erityissuunnittelija Karoliina Honkanen ja eversti Pekka Toveri. Puheenjohtajana kapteeni Jarno Limnell. Muistiinpanot sissitoimintaan liittyvästä keskusteluosuudesta tekijän hallussa.

Visuri, P. 1985. Puolustusperiaatteiden kehitys Keski-Euroopassa toisen maailmansodan jälkeen vertailuna vastaavaan kehitykseen Suomessa. Sotakorkeakoulussa laadittu tutkimus Suomen Sotatie-teelliselle Seuralle.

JULKAISTUT LÄHTEET

Tutkimukset ja opinnäytteet

- Guerrilla Warfare – An Asymmetric Option, 2002. J. Saarelainen – P. Kekäle (ed.).
 Kumouksellinen ja vastakumouksellinen sota, 1998. Tutkimus Malaijan (1948–60), Vietnamin (1946–75) ja Algerian (1954–62) sodista. P. Kesseli (toim.).
 Salminen, P. 1995 (diss.). Puolueettomuuden nimeen. Sotilasjohto Kekkosen linjalla ja sen sivussa 1961–1966.
 Suursotien vuosisata, 2002. Sodan ja taistelun kuva 1900-luvulla. A. Raunio (toim.).
 Tynkkynen, V. 1996 (diss.). Hyökkäyksestä puolustukseen. Taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa.
 Visuri, P. 1989 (diss.). Totaalisesta sodasta kriisinhallintaan. Puolustusperiaatteiden kehitys läntisessä Keski-Euroopassa ja Suomessa 1945–1985.

Kirjallisuus

- Ehrensward, C.A. 1991. Dagboksantekningar 1938–1957.
 Kosonen, M. – Pohjonen, J. 1994. Isänmaan portinvartijat. Suomen rajojen vartiointi 1918–1994.
 Kylmästä sodasta uuteen maailmanjärjestykseen, 2006. Kadettikunnan ja Reserviupseeriliiton 160-vuotisjuhlaseminaari.
 Lukkari, M. 1984. Asekätkenä.
 O'Neill, B.E. 1990. Insurgency & Terrorism. Inside Modern Revolutionary Warfare.
 Piirteitä Suomen puolustusvoimien kehityksestä 1944–1964, 2005. S. Ahto (et.al.).
 Rekkedal, N.M. 2006. Nykyaikainen sotataito. Sotilaallinen voima muutoksessa. Neljäs uusittu suomenkielinen painos.
 Rosén, G. – Parkkari, J. 2004. Sodan lait, käsikirja.
 Seppänen, E. 1971. Sissisota – aikamme sota.
 Suomen Puolustusvoimat 1944–1974, 2006. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. V.-M. Syrjö – M. Karjalainen – E. Elfvengren (toim.).
 Visuri, P. 1994. Puolustusvoimat kylmässä sodassa. Suomen puolustuspolitiikka vuosina 1945–1961.
 Visuri, P. 2006. Suomi kylmässä sodassa.

Artikkelit

- Dupuy, T.N. 1993. International Military and Defence Encyclopedia, 2874.
 Halila, M. 2008. Sissejä ja symmetriaa. Suomen Sotilas 3/2008, 26–32.
 Kanninen, E. 2002a. Development and role of guerrilla warfare and operations as part of the territorial defence system in Finland from the 1950s till the 1980s. Guerrilla Warfare – An Asymmetric Option, 151.
 Kanninen, E. 2002b. Sissisodankäynnin ja -toiminnan kehittyminen ja rooli osana alueellista puolustusta suomessa 1950–80-luvuilla. Tiede ja Ase 60, 218–242.
 Kesseli, P. 2002. Sissisodankäynnistä tuli osa kumouksellista sodankäyntiä. Suursotien vuosisata. Sodan ja taistelun kuva 1900-luvulla, 72.
 Kesseli, P. 2005. Ukkopekasta rynnäkkökivääriin. Piirteitä puolustusvoimien kehityksestä 1944–1964.
 Liikola, J.-P. 2002. Urban Guerrilla Warfare. Guerrilla Warfare – An Asymmetric Option, 206–207.
 Marjomaa, R. 2004. Sissisodasta terrorismiin. Ennen & Nyt, Historian tietosanomat.

Tynkkynen, V. 2006. Puolustusjärjestelyt. Suomen Puolustusvoimat 1944–1974. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2, 434–465.

Lehdet ja aikakauskirjat

Ennen & Nyt, Historian tietosanomat, vuosikerta 2004.

Jalkaväen vuosikirja (Jalkaväen säätiö), vuosikerrat 1965–1982.

(Suomen) Sotilasaikakauslehti (SAL, Upseeriliitto ry.), vuosikerrat 1946–1979.

Suomen Sotilas (Suomen Mies Oy.), vuosikerrat 2007–2008.

Tiede ja Ase (Suomen Sotatieteellinen Seura ry.), vuosikerrat 1960–2002.

Muut julkaistut lähteet

Dictionary of United States Military Terms, 1963.

International Military and Defence Encyclopedia, 1993. Volume 6. T.N. Dupuy (ed.).

Maanpuolustuksen perusteet, 1968.

Puolustuslaitoksen kehittäminen 1960-luvulla, 1962. K-ohjelman sisältö julkaistuna tiedotteena.